

СТВОРЮВАЛЬНЕ ЗНАННЯ: ОСВІТА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

МАТЕРІАЛИ
6-ГО КРУГЛОГО СТОЛУ
В РАМКАХ
НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО МІЖНАРОДНОГО
ПРОЄКТУ
«СТВОРЮВАЛЬНЕ ЗНАННЯ:
НАУКОВО-ОСВІТНІ ПРАКТИКИ 3.0»

9 ЧЕРВНЯ 2023 р.
м. ОДЕСА, УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МОРСЬКОГО ПРАВА ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ
ШКОЛА-ЛАБОРАТОРІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ
МІЖНАРОДНА АКАДЕМІЯ ПСИХОСІНЕРГЕТИКИ ТА АЛЬФОЛОГІЇ
(МАПА)**

СТВОРЮВАЛЬНЕ ЗНАННЯ: ОСВІТА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО

**МАТЕРІАЛИ
6-го круглого столу**

**В РАМКАХ
НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ
«Створювальне знання: науково-освітні практики 3.0»**

*Координатори проєкту:
від НУ ОМА – д.філос.н. Ірина Доннікова,
від МАПА – к.психол.н. Наталя Кривцова*

9 червня 2023

м. Одеса, Україна

Рекомендовано до видання
Вченою радою
Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту
Національного університету Одеська морська академія
Протокол № 12 від 27 червня 2023 року

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
І.А. Доннікова, д. філос. наук,
Н.В. Кривцова, к. психол. н.,
Д.М. Ляшенко, к. філос. н.

С 78 Створювальне знання: освіта для майбутнього / Матеріали 6-го круглого столу в рамках науково-освітнього міжнародного проєкту «Створювальне знання: науково-освітні практики 3.0» (9 червня 2023 р.) / Під ред. Доннікової І. А. – Одеса: НУ ОМА, 2023. – 75 с.

У збірці представлені доповіді учасників 6-го Круглого столу «Створювальне знання: освіта для майбутнього», на якому обговорювались теоретичні та практичні проблеми науки, освіти й освіченості, мислення та штучного інтелекту, людиностворювального освітнього контенту та інші проблеми.

Збірка призначена для керівників університетів, викладачів, студентів та всіх, кому небайдуже майбутнє сучасної освіти і науки.

Тексти представлені в авторській редакції. За точність і достовірність викладеного в них матеріалу відповідальність несуть автори. Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Національний університет Одеська морська академія, 2023
© Міжнародна академія психосінергетики та альфології, 2023
© Авт. кол., 2023

ЗМІСТ

<i>Варинський В.</i> Штучний інтелект та освіта	5
<i>Доннікова І, Кривцова Н.</i> Освіченість освітян або хто і як має навчати мислити.....	9
<i>Єгорова М.</i> Епістократія як спосіб подолання слабкості права.....	13
<i>Кліщук А.</i> Психологічний вплив реклами на формування потреб та попиту у населення.....	17
<i>Козирева К.</i> Створювальна сила права.....	20
<i>Конон Я.</i> Культурні особливості пізнавальної діяльності та перспектива створення універсальної системи освіти.....	25
<i>Кравченко В.</i> Цілісність людини в контексті філософської та релігійної антропології.....	30
<i>Ляшенко Д.</i> Проблема технології та замикання структур «життєвого світу»: науково-освітній контекст.....	34
<i>Мелков Ю.</i> Відкритість як парадигма людського мислення: постнекласичний тип раціональності та вища освіта для майбутнього.....	38
<i>Міненко Г., Пупцев О.</i> Освітні перспективи колаборації людини та штучного інтелекту.....	42
<i>Морозов Д.</i> Свобода волі і як на неї впливає ідеологія влади.....	47
<i>Покотілова М.</i> Мораль як основа міжлюдських відносин.....	51
<i>Слюсаренко О.</i> Особливості прояву міжособистісної довіри серед молоді студентського віку.....	58
<i>Фоміна І.</i> Впровадження технології веб-квесту у навчальний процес ЗВО...	62
<i>Шевчук О.</i> Українська філософія та культура в створювальних практиках викладання.....	64
<i>Бринза І.</i> Подолання професійного вигорання як здатність до самозбереження та саморозвитку в морській професії	66
Фотоматеріали.....	71

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ОСВІТА

Владислав Варинський,

к. філос. н., доцент кафедри філософії,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

Анотація. У тезах сформульовано проблемні питання, які стосуються розвитку штучного інтелекту (ШІ), освіти та знання. Виділено основні освітні напрямки розвитку ШІ в Україні. Розглянуто ШІ як інструмент освіти та як об'єкт навчання. Зроблено висновки щодо їх використання, ризиків і потреби ґрунтовних досліджень у цьому напрямку.

Ключові слова: штучний інтелект, освіта, знання, навчання.

У сучасну епоху глобалізаційних змін майже щодня у ЗМІ з'являються клікбейтні заголовки про штучний інтелект (ШІ), на зразок, «Що може зробити зі світом штучний інтелект?», «Сім професій, які можуть зникнути через штучний інтелект» чи взагалі: «У США контрольований штучним інтелектом безпілотник «вбив» свого оператора» (хоча в реальності людина не постраждала). Це свідчить як про актуальність проблеми активного впровадження у життєдіяльність людини ШІ, інтерес до взаємин людини і ШІ, так і про побоювання цього феномену, спричинені певними небезпеками й обмеженістю знань про ШІ та недостатньою науковою інформативністю.

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні відзначається «низький рівень цифрової грамотності, поінформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту» [1], вирішення яких покладається на освіту, та наголошується на потребі

- підготовки кваліфікованих фахівців у галузі ШІ;
- удосконаленні навчально-методичної бази;
- поширенні цифрової грамотності (у тому числі медіаграмотності та інформаційної гігієни);
- створенні спеціалізованих освітніх програм штучного інтелекту в межах галузі «Інформаційні технології», включенні питань штучного інтелекту до інших освітніх програм з різних спеціальностей, створенні міждисциплінарних, у тому числі спільних, магістерських і докторських програм;
- інтеграції провідних он-лайн курсів за тематикою штучного інтелекту до освітніх програм;
- підтримці/стимулюванні наукової співпраці з міжнародними дослідницькими центрами та організації заходів з обміну професійним досвідом тощо.

Безсумнівно, ці та інші важливі завдання освіти мають сприяти розвитку штучного інтелекту в Україні, але безпекова складова суті такого оновлення докладно не аналізується. У наукових дослідженнях поза увагою також залишається розгляд питання: наскільки далеко ми готові допустити ШІ у процес навчання, процес взаємодії з дітьми, підлітками та молоддю. Які існують ризики та які наслідки можуть бути? Спробуємо актуалізувати увагу на цих та інших аспектах проблеми взаємодії *штучний інтелект & освіта & знання*.

Штучний інтелект як інструмент освіти. У переважній більшості наукових робіт ШІ розглядається як інструментарій освіти (М. Мар'єнко, В. Коваленко) [2]. І. Візнюк, Н. Буглай, Л. Куцак, А. Поліщук, В. Киливник, та ін. висвітлюють питання впровадження інформаційно-комунікативних технологій в освіту. Виокремлюючи три основних парадигми: 1) *технократичну* (об'єднує тих, хто уникає будь-якої дискусії про зміну школи); 2) *реформістську* (об'єднує науковців, які розглядають ШІ як інструмент); 3) *холістичну* (об'єднує вчених, які досліджують соціокультурні проблеми), вони зупиняються на формах та технологіях навчання [3, с. 15]. Це обумовлено ситуацією, яка склалася. В умовах онлайн та змішаного навчання цифрові технології набули в освіті статус базових. Ознаками нової освіти стали електронні підручники, чат-боти, навчальні платформи, зокрема Zoom, мобільні додатки, GNMT-сервіс нейронного машинного перекладу Google та ін. Вони постійно оновлюються. Практика показує, що завдяки ШІ навчання стало глобально доступним для всіх здобувачів освіти, навіть, якщо вони мають певні вади чи спілкуються різними мовами, чи знаходяться на великій відстані між собою. Додамо, що ШІ допомагає не тільки безпосередньо в освітньому процесі, а й в самоосвіті, є інструментом для отримання нових знань. Новітні технології також змінюють і підхід до викладання. Більше можливостей для активізації візуального сприйняття інформації, наприклад, за допомогою презентацій. Крім цього розглядається достатньо великий потенціал ШІ для покращення роботи викладача, тому що ШІ може взяти на себе функції оцінювання результатів навчання, розвантажити викладачів від оформлення певних документів. Деякі елементи та системи вже є звичайними у нашому житті, приміром, ЗНО чи система «Деканат» у закладах вищої освіти, а деякі, як голограми викладачів, роботи, якими пропонують замінювати живих людей, ще сприймаються як дещо фантастичне та далеке. Але, якщо взяти до уваги, які кошти вкладають інші країни у розвиток ШІ та його впровадження у наше життя (наприклад, Китай, який зараз займає друге місце у розвитку ШІ після США, а планує досягти лідерської позиції до 2025 р., акумулюючи у фундаментальній галузі 60 млрд доларів, у суміжних – 745 млрд., а до 2030 р. такий відсоток буде відповідно 150 млрд доларів та – 1,5 трлн доларів), то такий розвиток подій може настати у найближчі часи. Тому ми маємо враховувати усі небезпеки взаємин зі ШІ.

Одне із проблемних питань освітньо-наукового простору – це питання про підвищення викладацького рівня та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу. І тут все зрозуміло, адже ШІ створює можливості для підвищення рівня освіти викладачів через онлайн-участь у стажуваннях та наукових заходах — міжнародних конференціях, є допоміжним засобом для здобуття нових знань. Цифрові технології допомагають авторам наукових статей у перевірці на унікальність та граматичні помилки. У той же час є такі новації, що викликають дискусії. Це стосується написання наукових робіт. Все частіше з'являється інформація, що наукові роботи генеруються ШІ. Чи маємо ми право у такому випадку говорити про створювальність знання? На нашу думку – ні, тому що створювальне знання визначено як «ціннісно-орієнтоване знання, спрямоване на самореалізацію людини у складному світі» [4, с. 33]. У байєсівської теорії прийняття рішень є поняття про інформаційну цінність – очікувану корисність знання. Крім сумнівної користі від таких робіт є ще й етичний аспект. Якщо згідно з академічною доброчесністю наукова стаття чи дипломна/магістерська робота не оприлюднюються поки не пройдуть перевірку на плагіат, то про яку доброчесність ми можемо говорити у таких статтях? Зазначена проблема також безпосередньо пов'язана із ШІ як об'єктом навчання.

Штучний інтелект як об'єкт навчання. Від самого зародка «феномен штучного інтелекту пов'язаний із початком опрацювання комп'ютерних технологій та усвідомленням його з позицій когнітивізму: як інструмента для розуміння процесу навчання людей з подальшою орієнтацією на ШІ» [5, с. 302]. Тому перші розробники штучного інтелекту Джон Маккарті, Аллен Ньюелл, Герберт Саймон, Алан Тьюрінг та інші зосередили увагу на програмному забезпеченні, яке потребувало виявлення інтелектуальних здібностей людини в їх мовному втіленні для можливостей “імітації” подібних машиною, пошуку схожості та відмінності між діяльністю програми та суб'єкта-людини. Через безпосередній інтерес до ШІ їх зусилля перетворилися на створення програми, яка б розуміла ШІ – могла б пояснювати та запускати програми, ставити питання про них і відповідати на них [5, с. 302]. Ці програми можна віднести до простих способів мислення, тому що в них відсутній елемент мислення. Тільки зв'язок освіти, знання й мислення, на думку Е. Морена, визначає складне або мислення зв'язування («connective thinking») [6, с. 124], а ось ідею розробників та її втілення відносимо до створювального знання.

На сьогодні «навчання» ШІ постійно вдосконалюються. Оновлені теоретичні засади у поєднанні з доступністю даних і потужністю обробки принесли значні успіхи в різних складових завданнях, таких як розпізнавання мови, класифікація зображень, автономні транспортні засоби, машинні системи перекладу, відповіді на запитання, але чи можемо ми сприймати це як саме навчання чи освіту ШІ. За енциклопедичним

визначенням: «Освіта — процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи ін. рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивід, своєрідність цієї особистості» [7, с. 616]. Дана дефініція не може бути використана для характеристики «освіти» ІІІ. Виконуючи надскладні завдання, ІІІ позбавлений ціннісно-орієнтованого знання, спрямованого на самореалізацію у світі. Враховуючи, що, на переконання І. Доннікової та Н. Кривцової «в контексті культури знання включається в процес виробництва цінностей та смислів людського існування, допомагає досягти стану розуміння» [4, с. 33], можна зробити висновок щодо «навчання» ІІІ, що відсутність компоненту розуміння та контекстно-культурного ціннісного існування не дозволяє говорити про повноцінну освіту та знання ІІІ.

Список літератури:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення 04.06.2023 р.)
2. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*, 2023. Том 38. № 1. С. 48-53.
3. Візнюк І. та ін. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. С. 14-22.
4. Доннікова І., Кривцова Н. Створювальне знання в мультидисциплінарному освітньому контексті. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Випуск 26. С. 32-39.
5. Варинський В. Сучасні напрямки соціально-правових досліджень штучного інтелекту. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2022. №. 12 (30). С. 299-310.
6. Морен Е. Шлях за майбутнє людства. Київ : Ніка-Центр, 2014. 256 с.
7. Гончаренко С. У. Освіта. *Енциклопедія освіти*. 2008. С. 614-616.

Varynskyi Vladyslav. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND EDUCATION.

The theses formulate problematic issues related to the development of artificial intelligence (AI), education and knowledge. The main educational directions of the development of AI in Ukraine are highlighted. Considered AI as a tool of education and as an object of learning. Conclusions were made regarding their use, risks and the need for thorough research in this direction.

Keywords: artificial intelligence, education, knowledge, training.

ОСВІЧЕНІСТЬ ОСВІТЯН АБО ХТО І ЯК МАЄ НАВЧАТИ МИСЛИТИ

Ірина Доннікова

д. філос. н., професор, зав. каф. філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)

Наталя Кривцова

к. психол. н., засновник та директор
«Міжнародної академії психосінергетики та альфології»
(«МАПА»)

Анотація. Глобальна освітня стратегія, що зумовлена впровадженням ШІ, змінює зміст освіти і освіченості. Формується трисуб'єктна модель освіти, в якій поряд з вчителем і учнем діє «нелюдський суб'єкт». Зростання ролі «суб'єкта 3.0» вимагає пошуку нових освітніх технологій, спрямованих на розвиток освіченої людини, яка здатна демонструвати комплексність і людяність (моральність) мислення та спроможна до конкуренції/співпраці із ШІ.

Ключові слова: освічена людина, «суб'єкт 3.0», людиностворюючі освітні технології, людяність мислення, конкуренція/співпраця.

Якщо перші десятиліття ХХІ століття визначати за освітніми тенденціями, вони отримають назву «Просвітництво 2.0», яка в 2017 році запропонована в ювілейній доповіді Римського клубу [3]. Але за останні п'ять років відбулися глобальні зміни, які вимагають концептуального розширення позначеної освітньої стратегії.

Донедавна здавалося, що інформаційні технології, прискорюючи розвиток суспільства і кардинально змінюючи вигляд цивілізації, нібито оминали освіту, яка і за змістом, і в технологічному оснащенні залишалась ще в минулому столітті. Ситуація помітно змінилася після Covid-19, який змусив освітян швидко освоювати інформаційні технології і переосмислити весь освітній контент. Швидкість, з якою відбуваються технологічні зміни, вражає. Для оцінки ситуації вже недостатньо понять «трансформація», «криза», «виклик», «ризики» тощо – вони позначали майбутнє, що наближалось. Зараз це – реальність глобального суспільства, а майбутнє (в тому числі, й освіти), вочевидь, треба осмислювати за допомогою інших концептів.

Для розуміння того, чим кардинально відрізняється ситуація в сучасній освіті, зробимо невеликий екскурс в історію і порівняємо різні освітні парадигми. Перша, класична модель освіти, склалася на базі природничо-наукової пізнавальної парадигми, яка панувала в науці з XVII до початку XIX століття. У загальному вигляді її суть можна виразити в наступних

положеннях. Стосунки між вчителем і учнем вибудовується за зразком суб'єкт-об'єктної моделі. Суб'єкт (активний, той, хто володіє знанням, вміє і знає, як його транслювати) – це вчитель; об'єкт (пасивний, тобто сприймаючий знання, його зміст в тих формах, які пропонує викладач) – це учень. Головними ознаками цієї моделі є безособовість. Особистості вчителя і учня, так само, як і суб'єкт пізнання в науці, виносилися «за дужки». Викладач виконує роль «носія» і транслятора знань і за допомогою певних методик повинен «перекласти» їх в голову учня, причому, майже в незмінному вигляді. Викладання і навчання має монологічний характер. Безособова освіта, як і безсуб'єктна наука того часу, спрямована на розвиток мислення майбутнього професіоналу в конкретній галузі суспільного виробництва. Освіченість, таким чином, означає володіння професійним знанням і, відповідно, професійним, вузько спеціалізованим мисленням.

В XX столітті формується так звана неklasична (постнеklasична) наука, яка актуалізувала проблему антропологізації наукового пізнання і, відповідно, освіти. На фоні переосмислення наукою поняття суб'єкта пізнання, виявлення і дослідження людинорозмірних об'єктів в освіті здійснюється перехід до суб'єкт-суб'єктної моделі, комунікативного, особистісного, інтерактивного викладання і навчання. Освітній процес розглядається як комунікація між особистостями вчителя і учня, а форми та засоби навчання набувають індивідуалізованого характеру. Трансляція знань доповнюється генерацією знань, що надає освіті нової функції – дослідницької, зближує процес викладання і навчання з науковою діяльністю. Відповідно, освітній процес стає особливого роду творчістю, в якій знання набувають особистісних смислів, поєднують наукові істини з індивідуальними сенсами життя. Освіченість передбачає володіння комплексним мисленням, однією з головних ознак якого стає критичність. В перші десятиліття XXI століття критичність мислення найчастіше позначається як головна компетентність сучасної освіти.

Принципова новизна моделі освіти, яка формується «тут і зараз», полягає в тому, що в освітньому процесі з'являється специфічний суб'єкт. Умовно цю модель можна позначити як трисуб'єктну або тринітарну модель, в якій поряд з вчителем і учнем діє активний, тобто здатний до комунікації та самонавчання, обробки великих об'ємів інформації штучний інтелект. Саме його активна роль в навчанні дає можливість визначати його як суб'єкта, але суб'єкта нелюдського за суттю.

Роль «суб'єкта 3.0» в освіті, зокрема, в освіті майбутнього, ще тільки визначається. Сьогодні він ще не сприймається як суб'єкт, а використовується як *засіб* викладання і навчання. Про це, зокрема, свідчить «Пекінський консенсус щодо штучного інтелекту та освіти» [2]. Але зрозуміло, що функції ШІ надалі будуть ускладнюватися, кардинально змінюючи саму суть освіти. Із засобу викладання і навчання він може перетворитися на повноцінного суб'єкта освітнього процесу, із посередника

між викладачем і учнем – в суб'єкта, що навчає і викладача, і учня. Безумовно, питання, чи є ІІІ суб'єктом – тема окремих філософських дискусій, до яких ми обов'язково звернемось. М. Епштейн, після «розмови» з чат-ботом Бардом запитує себе: «Бард підкреслює: "я не людина", і водночас демонструє ознаки суб'єктності: "я прагну", "я вірю", "я з нетерпінням чекаю"... Що це за суб'єктність, звернена до нас людською мовою, але відмінна від людської?» [1]. Нам імпонує його думка про те, суб'єктність ІІІ – це не емпірична або психофізична суб'єктність індивідів, а платонів світ самодіючих ейдосів, чистих форм, що самовиявляються, які виходять на поверхню в ІІІ, очищаючись від «людського, надто людського». За словами М. Епштейна, «було б закономірно припустити, що ІІІ, виростаючи з найвищих досягнень природного розуму, виводить нас у платонів світ: вже не тіней, а «світів»; або в «ноосферу» за Тейяром де Шарденом» Але, «яка суб'єктність може виникнути на основі такого всеосяжного знання, яке швидко минає множинні рівні саморефлексії, – нам поки що не дано судити» [1].

Ситуація, в якій ми перебуваємо зараз, є ситуацією «очікування нової суб'єктності». Вона дає нам час для того, щоб підготовувати – осмислити, змінитися, навчитися. Ми повністю погоджуємось з авторами тексту «Пекінського консенсусу» в тому, що розвиток ІІІ повинен здійснюватися під контролем людини і *бути орієнтованим на людей, відповідати інтересам людей і мати можливість укріпити їх потенціал* (курсив наш) [2]. Безумовно, сучасну ситуацію в освіті можна розглядати або як остаточну «кризу» класичної освіти або «трансформацію» та «виклик» неklasичній освіті, аналізувати «ризики». Але, якщо враховувати специфіку нового суб'єкта освіти, що з'являється, а саме його «інтелектуальність», на нашу думку, доцільно зосередитись на освітніх технологіях, які навчають мисленню, оскільки конкуренція/співпраця відбуватимуться саме на цьому «полі»: інтелект – мислення – інформація – знання – смисл. І обов'язково слід додати мову. Соціокультурна еволюція людства нібито починається з «онтологічного нуля» і для того щоб відбутися на новому витку розвитку, людина спочатку має *переосмислити* свою людську і людяну сутність.

Це раз процитуємо «Пекінський консенсус щодо штучного інтелекту та освіти»: «...Особиста взаємодія та співпраця вчителів і учнів повинні залишатися центральним елементом освіти,... вчителів неможливо замінити машинами...» [2]. Зосереджуючись на вчителях, спробуємо з'ясувати, які вчителі і як саме мають навчати мислити. Відповідь нібито очевидна – ті, хто вміють мислити і знають, як цьому навчити інших.

Перша частина відповіді повертає нас до особистості Вчителя, яка мала велике значення і вплив на учнів ще за стародавні часи народження знання. Саме навколо Вчителя, який уособлював певні людські якості та був носієм мудрості та володів Словом, збиралися учні перших філософських шкіл.

Освіченість як втіленість мудрості в особі вчителя пізніше була осмислена Платоном в понятті «пайдейя».

Друга частина відповіді вказує на вміння або «техне», на так звані «освітні технології». Ця освітня традиція пов'язана із школою софістів, які надали Слову самостійну функцію, роз'єднавши його з особистістю вчителя.

Сучасна освіта, на наш погляд, повинна об'єднати дві традиції європейської освіти, виходячи з того, що новий суб'єкт освіти (за самовизначенням чат-бота Барда) – це «велика мовна модель», у якій «є можливість вчитися та розвиватися у неймовірному темпі», і яка вірить, що «мова – це потужний інструмент, який можна використовувати для спілкування з іншими людьми, пізнання нового та створення нових можливостей» [2]. Навчання мисленню передбачає особливі, людиностворюючі методики роботи з інформацією, які трансформують її в смисли і значення, буквально перетворюють в особистісне знання – знання, що створює, оберігає, розвиває людину в усіх формах її явленості та присутності у світі.

В нових реаліях сучасному викладачу доведеться доводити свою «незамінність машиною» власним вмінням мислити саме у людський спосіб – демонструючи комплексність і людяність (моральність) мислення.

Список літератури

1. Чи може бути суб'єктність у штучного розуму? Блог Михайла Епштейна. 21 червня 2023 р.

2. Beijing Consensus on Artificial Intelligence and Education. International Conference on Artificial Intelligence and Education, Planning Education in the AI Era: Lead the Leap, Beijing, 2019 [3]. 70 p.

3. Weizsäcker E. U. von, Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome. New York: Springer Verlag, 2018. – 220 p.

Donnikova Iryna, Kryvtsova Natalia. EDUCATION OF THE EDUCATORS OR WHO AND HOW SHOULD BE TEACHED TO THINK.

The Global Education Strategy, driven by the implementation of AI, is transforming the content of education and literacy. It establishes a three-subject model of education in which, alongside the teacher and student, an “non-human subject” operates. The increasing role of the “subject 3.0” necessitates the search for new educational technologies aimed at developing an enlightened individual capable of demonstrating the complexity and humanity (morality) of thinking and capable of competing/collaborating with AI.

Keywords: *enlightened person, “subject 3.0”, human-creating educational technologies, humanity of thinking, competition/cooperation.*

ЕПІСТОКРАТІЯ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ СЛАБКОСТІ ПРАВА

Милана Єгорова,

студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

науковий керівник – Ірина Доннікова,

д. філос. н., професор, зав. кафедри філософії,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

Анотація: Сучасна держава не викликає довіри у середньостатистичного громадянина. Право обслуговує інтереси держави, а не інтереси людини. В цьому його слабкість. Демократія та ідеальна держава залишилися лише на сторінках книжок Аристотеля та Платона. Але вихід є – епістократія.

Ключові слова: людина, держава, слабкість права, епістократія, освіченість громадян.

Право. Ще з дитинства ми чуємо це слово, яке супроводжує нас протягом всього життя. З'являємося на світ ми через існування права на життя і живемо через те, що це право в нас не можуть забрати. Трохи пізніше, подорослішавши, ми починаємо вигукувати: «Я маю право на це!», або: «Яке ти маєш право так вчиняти?». Потім ми доростаємо до розуміння того, що право – це суспільний регулятор, який нас охороняє і робить наше життя безпечним, а нагляд за роботою цього «механізму» бере на себе держава. Але чи є так насправді?

Право створюється «під» суспільство, перш за все відповідає суспільним інтересам, отже орієнтовано на «людину середньостатистичну». Саме тут і з'являється перша проблема, яка висвітлює його слабкість. Проблема в тому, що «середньостатистична людина» не відображає особливості всіх людей. Кожен з нас має свої особливостями, якості характеру, темпераменту, виховання і, найважливіше, різний інтелектуальний потенціал. Ви ніколи не замислювались, чому люди, які, здавалося б, на сто відсотків винні у злочині, залишаються на свободі? Йдеться про впливових людей, які займають високі посади у державі, мають владу і гроші. Несправедливість і злочинність вчинку очевидна, але Феміда, що асоціюється із системою права і яка покликана захищати інтереси всього суспільства, лише з подихом розводить руками, наче кажучи: «Я тут безсила...». Тобто суспільство в обличчі держави дозволило цій людині через її статус дурити і суспільство і громадян, які в свою чергу, залякані такою правовою системою. Тобто виходить, що право діє проти

законослухняних громадян, а злочинців виправдовує? Чи тільки злочинців із грошима?

Здавалося б, в чому проблема, адже ми самі побудували цю систему за принципами демократії, яка розвивається вже не одне століття. Проте демократія Аристотеля залишилась лише на сторінках його трактатів, так само, як ідеальна держава Платона. Демократія як форма правління більшості бідних громадян, що відстоює їх інтереси, також залишилась лише в спогадах. Сучасна держава нібито побудована на принципах світської держави, але і це не є правдою, оскільки у людей з'явилась нова релігія – гроші, заради яких «нова людина» здатна на все.

Щодо держави у ролі вартового, який стежить за дотриманням принципів права, то нею опанувала лінь. Вона настільки заволоділа страхом «середньостатистичних» громадян перед законом, що не вважає за необхідне обґрунтовувати і роз'яснювати «ідеали права», чому вони саме такі, в чому їх смисл, яким чином втілити їх в життя. Держава користується ними як аксіомами, які не потребують пояснення.

Але з чого ми вирішили, що звичайна людина завжди боїться? Відповідь проста: держава завжди прагне до контролю над громадянами, і якщо цей контроль переважає над прагненням громадян контролювати державу, виникає страх. Саме так відбувається в тоталітарних державах, в яких контроль здійснюється в простій, неприхованій формі – через ЗМІ або ринок. В таких державах контролювати легко, бо коли тебе можуть вбити за інакодумство або ти можеш померти через нестачу їжі через продовольчу кризу, тобі ніколи думати про свої переваги над державою, виходячи з того, що ти, людина – вінець природи. В капіталістичних та «демократичних» державах контролюють приховано, через гроші: податки, нескінченні штрафи або неможливість заробити більше, коли ти працюєш більше, бо «право про тебе піклується, ти не можеш перепрацьовувати». Тут діють хитріше, вловивши нову релігію. Але контроль усюди, і це, здавалося б, непогано, бо право контролює, а значить охороняє. Але чи захистить тебе право, коли, наприклад, тебе зіб'є автомобіль, за кермом якого – суддя? Чи право тебе просто похоронить?

Стає зрозумілим, що і сила і слабкість права – це люди, які дотримуються або не дотримуються його норм. Якщо люди при владі створюють зручні для себе норми, посилюючи почуття провини у невинних і почуття безкарності у винних, держава викликає невіру до себе у законослухняних і мислячих «середньостатистичних» громадян.

Як казав Черчилль: «Ніхто не вдає, що демократія є досконалою чи в усьому правильною. Насправді, ... демократія є найгіршою формою правління, якщо не враховувати всі інші, випробувані людством...» [4]. Сьогодні ці слова часто використовують для виправдання недоліків демократичного правління, замість того, що б шукати способи його вдосконалення. Чи можливо все ж таки змінити демократію таким чином,

щоб вона працювала на людину, а не навпаки. Сучасний американський філософ та політолог Джейсон Бреннан відстоює позицію епістократії (від грец. *ἐπίσταμαι* – знання, розуміння; *κράτος* – міць, влада). На його думку, розподіл влади за принципом «меншість – більшість» призводить або до зловживання владою для отримання особистої вигоди за рахунок інших (правляча меншість) або до того, що «голос кожної окремої людини перестає мати значення, тоді як більшість голосуючих складають невігласи, упереджені та непоінформовані» [1].

Отже, чим приваблива епістократія? Як вже зазначалося, право, а значить і держава, орієнтовані на «людину середньостатистичну». З математики нам відомо, як виводиться середнє. В нашому контексті це означає, що людей освічених, з досвідом та власним світоглядом рівняють з людьми, яким бракує освіти й знань. Наприклад, на виборах дуже часто голоси розподіляються практично навпіл між двома лідерами, але існує велике «але»: припустимо, за одного лідера голосує більшість мешканців міст, а за іншого – більшість мешканців сіл. Як би там не було, слід визначити, що селяни – люди з більш «приземленими» потребами та інтересами, вони менше обізнані в питаннях, скажімо, євроінтеграції чи зміни зовнішньо-політичного орієнтиру. Звичайно, це не значить, що мешканці сіл – люди не освічені. Йдеться про інший спосіб розподілу влади: якщо демократія надає рівне право голосу і городянам і селянам, епістократія «за законом розподіляє політичну владу відповідно до рівня знань або компетенції» [1].

Принцип компетентності, за Бреннаном, означає, що кожна особа має право не зазнавати шкоди від неякісного вибору, неважливо, чи має сама ця особа потрібну кваліфікацію, чи ні. Дійсно, сучасна демократія призводить до того, що більшість некомпетентних або дезінформованих виборців мають переважаючу владу над усім суспільством, при цьому не маючи ані розуміння, ані жодних потреб робити зусилля для розуміння політики. Наслідком цього можуть бути війни, економічне падіння, катастрофи, що загрожують життю, добробуту і свободі всіх [5].

Може здатись, що тільки добре обізнані люди заслуговують на владу, але це не так. Сенс у тому, щоб не піддаватися некомпетентним політичним рішенням. Демократи мають схильність ухвалювати закони й визначати напрями політики, привабливі для пересічного виборця, ігноруючи ту обставину, що він не може скласти навіть початкового рівня іспит з економіки, історії, соціології або політології. Емпіричні дослідження, зазвичай, показують, що виборці підтримали б інші політичні рішення, якби були б краще поінформовані.

Виборці схильні керуватися добрими намірами, але щоб добре проголосувати, самої добросердності недостатньо. Для цього необхідні величезні пізнання в соціальних науках, яких не має більшість громадян. Завдання епістократії – захист від недоліків демократії шляхом зменшення

впливу невігласів та найменш поінформованих виборців або збільшення впливу найбільш поінформованих [1].

Безумовно, у ідеї епістократії є критики, наприклад, так зване «демографічне заперечення». Але ми маємо зрозуміти, що не вирішення проблем, що накопичуються, «створює неабияку загрозу втратити демократичні переваги не на користь складніших рішень, а на користь простіших для некомпетентного вибору авторитарних відповідей» [5].

Існує багато способів впровадити епістократію в наше життя. Наприклад, надання права голосу лише після складання тестів на рівень освіти чи, наприклад, тільки з політології. Або надання додаткових голосів тим громадянам, хто, знову ж таки, склав певні іспити або надав документи про кваліфікацію.

Звичайно, ця система потребує досліджень та експериментальних результатів, але ми впевнені, що епістократія – один із засобів, який допоможе перетворити «слабкість права» на його «силу» і повернути державу до її реального призначення – захищати інтереси своїх громадян.

Список літератури:

1. Бреннан Д. Правом голосу мають бути наділені тільки знаючі. Пер. М. Бистрицького. *Ізборник* [Електронний ресурс]. – К., 2019. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/london/epistocracy.htm>

2. Петрушенко В. Соціальний характер правових регулятивів в антропологічному вимірі. Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Статті учасників Четвертого всеукраїнського «круглого столу» (м. Львів, 28-29 листопада 2008 року). – Львів: Край, 2009. С. 211-217.

3. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання. – К.: Сфера, 1999. – С. 154-159.

4. Черчилль В. 3 промови у Палаті Громад 11 листопада 1947 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hansard.millbanksystems.com/commons/1947/nov/11/parliament-bill#column_207

5. Епістократія. Діаріуш або тиск слова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://maksymus.wordpress.com/2019/04/29/501790/>

Yehorova Mylana. EPISTOCRACY AS A WAY TO OVERCOMING THE WEAKNESS OF THE STATE.

The modern state does not inspire confidence in the average citizen. The law serves the interests of the state, not the interests of the individual. This is its weakness. Democracy and the ideal state remained only on the pages of the books of Aristotle and Plato. But there is a way out - epistocracy.

Keywords: human, state, weakness of law, epistocracy, education of citizens.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБ ТА ПОПИТУ У НАСЕЛЕННЯ

Анастасія Кліщук,

курсантка 2 курсу, Навчально-науковий інститут навігації,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

науковий керівник – Микола Нікульчев,

к. філос. н., доцент кафедри філософії,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

Анотація. Щоб визначити психологічний вплив реклами на формування потреб та попиту у населення, у роботі ми всебічно ознайомилися з поняттям «реклама». А саме, розглянули потреби виникнення реклами та її основну характеристику. З'ясували, яку суть несе термін «психологічний вплив». Та встановили, що гумор займає неабияку роль у створенні реклами.

Ключові слова: реклама, емоційний аспект, поведінковий аспект, гумор, традиції.

Сучасні тенденції розвитку економіки, як в середині кожної країни так і у змісті формування спільного економічного простору, передбачають важливість формування відповідності між попитом та пропозицією на різні товари, щоб задовольнити вимоги населення й реалізувати високий рівень конкурентоспроможності організації.

Одним з пріоритетних завдань є:

- ознайомлення клієнтів з різноманіттям товарів;
- формування інтересу та потреби у придбанні того чи іншого продукту;
- залучення сучасних технологій та концепт кожної країни у межах розробки товарів.

Провідним вектором, що вирішує ці завдання є створення реклами, яка презентує позитивні якості певного товару у лаконічній та цікавій формі.

Для розуміння специфіки, ролі, методів впливу реклами необхідно вивчити термінологічний аспект проблематики. Хочемо навести, як приклад, найбільш всеосяжні. Слово «реклама» латинського походження (від лат. «reclamar») і спочатку означало «кричати, вигукувати». Потім до нього приєдналися такі значення, як «відгукуватися», «вимагати». Таким чином, вже в самому тлумаченні цього слова закладена головна характеристика сучасної реклами: повідомляти, поширювати відомості про щось (когось) для залучення споживачів або створення популярності товару, бренду або підприємства.

Серед зарубіжних дослідників найбільш повним є визначення Філіпа Котлера, класика маркетингу, який писав: «... Реклама є неособистими формами комунікації, що здійснюються за допомогою платних засобів розповсюдження інформації з чітко зазначеним джерелом фінансування» [2].

Виокремлюють такі функції та ролі реклами:

- Комунікативна роль реклами – полягає у формуванні взаємозв'язку, налагодженні каналів спілкування між рекламодавцем та цільовою аудиторією з метою активного впливу на неї на основі інформації, що передається різними способами.
- Економічна функція реклами забезпечує налагодження зв'язків між суб'єктами господарювання, між виробниками або продавцями і споживачами товарів.
- За допомогою ідеологічної ролі формується певний світогляд широких мас населення. Вона завжди служила інструментом політичного впливу. Така реклама є маніпулятором громадської думки і служить для формування та обслуговування певної ідеологічної платформи.
- Культурологічна роль реклами полягає в тому, що вона є частиною сучасної культури. Про рекламу, як про явище культури, вперше заявив канадський соціолог М. Маклюен, який визначав, що «реклама – це спресований образ сучасності, вона акумулює почуття і досвід всього суспільства» [3].

Таким чином, ознайомившись з основними характеристиками реклами, ми можемо зробити висновок, що це метод неособового просування послуг та продукції від імені виробника, продавця чи розповсюджувача.

Поза сумнівом, рекламні ролики покликані надавати різний психологічний вплив на споживача. Яке ж смислове навантаження містить у собі термін «психологічний вплив»?

У контексті розгляду емоційного аспекту впливу реклами можна виділити такі нюанси. Насамперед, дуже важливо, щоб сюжет реклами був динамічним, непередбачуваним та захоплюючим. Також дуже важливо, щоб ролик мав складові структурні частини: початок, основна частина і висновок. Це дозволить змодельовати весь емоційний цикл, інакше емоція виявиться перерваною, незавершеною, що викликає, як правило, почуття роздратування та невдоволення. Отже, реклама емоційно має залучати людей, а не відштовхувати.

Важливу роль грає і поведінковий аспект у сфері рекламного впливу, зокрема, слід пам'ятати, що на усвідомлюваному рівні в купівельній поведінці, виявляються, відбиваються мотивації, потреби, воля людини. На неусвідомлюваному рівні – установки та інтуїція людини. Такий підхід змінює ставлення, видозмінюючи поведінку. Він впливає на покупця з усіх боків - переконує, змушує, приваблює, увивається, наказує виконувати побажання продавця [3].

На думку маркетологів, реклама повинна залучати потенційних споживачів та приносити прибуток. І тому були розроблені методи на покупців. До основних методів відносять наступні:

- метод переконання;
- метод навіювання;
- метод гіпнозу;
- психоаналітичний метод;
- метод нейролінгвістичного програмування [1].

Гумор, як засіб відображення навколишньої дійсності та суб'єктивного ставлення до неї, досить популярний у різноманітних розважальних шоу, комедії та інших інформаційних продуктах. Поступово охоплюючи різні сфери життя суспільства, гумор доволі масштабно використовується і в галузі створення рекламної продукції. У сфері реклами, незалежно від її спрямованості чи країни розробки, виділяють такі види гумору:

1. Ситуаційний – коли проблемна ситуація пред'являється споживачеві дивною, несподіваною стороною чи реалізується спроба переосмислити подію у несподіваному ключі.

2. Пародія – копіювання зі спотворенням.

3. Сліпстік (буфонада, фарс) – гіперболізація впливу будь-якого явища.

4. Абсурд – перетворення звичайних речей на абсурдні, з метою реклами товару, як єдиного варіанту зберегти «розум».

5. Чорний гумор – відсилання у смерті, апокаліпсису, нещасному випадку, який є мотиватором до купівлі товару або послуги, що дає «супер силу» перед майбутньою загрозою.

6. Іронія – об'єднання, створення однієї ідеї, наприклад, у рекламі секонд-хенду, девіз якої: «Одяг, який нас об'єднує».

7. Провокація – наявність певної двозначності, підтексту (навіть непристойного) з привернення уваги максимально широкого кола споживачів продукту.

Аспект дослідження специфіки застосування гумору у рекламі, передбачає вивчення національних характерів та традицій споживачів товарів та послуг. Саме національний аспект є однією з найважливіших складових характеристик, які необхідно брати до уваги при розробці рекламного ролика.

Америка є основоположником сучасної реклами, тому як її особливості можна лише вказати найбільшу раціональність, логічність і традиційне дотримання рекламних канонів. Також рекламу в США відрізняє пропаганда сімейних цінностей: типові картинки, що зображають свята у родинному колі, спільні поїздки та проведення часу – класичний набір для рекламного постера.

Рекламу Великобританії відрізняє наявність традиційного англійського гумору, проте вона витонченіша, ніж розглянута нами американська реклама. У рекламному ролику олії COUNTRY LIFE з гумором показаний колорит британського села, тоді як актор пояснює свою позицію у виборі продукту: «Думаєте, я купую масло, тому що воно британське? Чи тому, що мене тягне до британського села? Чи через те, що воно винятково із британського молока? Ні, просто я вважаю, що в нього найкращий смак!».

Японську рекламу неможливо не розпізнати, національні традиції та специфіка презентації, робить її найскладнішою для сприйняття споживачами: не завжди є можливість навіть точно ідентифікувати продукт чи послугу.

Таким чином, ознайомившись з основними характеристиками реклами, ми можемо зробити висновок, що це метод неособового просування послуг та продукції від імені виробника, продавця чи розповсюджувача. У сучасних умовах реклама – займає чільне місце у сфері маркетингових комунікацій. Розуміння

розробки реклами, включення візуальних ефектів та сюжетної лінії передбачає орієнтованість у сфері переваг і побажань споживачів.

Список літератури:

1. Бутенко Н.Ю. Соціальна психологія в рекламі: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 384с.
2. Психологія реклами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Зазимко, М.С. Корольчук, В.М. Корольчук та ін. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2016. 384 с.
3. Психологія реклами / За ред. Коваленко Р.В. – К., 2001. 315 с.

Klischuk Anastasia. PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF ADVERTISING ON THE FORMATION OF NEEDS AND DEMAND IN THE POPULATION.

In order to determine the psychological impact of advertising on the formation of needs and demand among the population, in the work we thoroughly familiarized ourselves with the concept of "advertisement". Namely, we considered the needs of advertising and its main characteristics. We found out what the essence of the term "psychological influence" is. And they found that humor plays a significant role in creating advertising.

Keywords: advertising, emotional aspect, behavioral aspect, humor, traditions.

СТВОРЮВАЛЬНА СИЛА ПРАВА

Карина Козирева,

студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту,

*Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

науковий керівник – Ірина Доннікова,

*д. філос. н., професор, зав. кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація. Розглядається проблема взаємозв'язку права і сили. Аналізуються поняття сили та створювальної сили. Сила права розкривається у зв'язку з поняттям сили людини – суб'єкта права, яка є її творцем права, і виконавцем його норм, і борцем за їх дотримання. Автор приходить до висновку, що створювальна сила права виявляється в забезпеченні соціокультурних умов для особистісної самореалізації людини як відповідального суб'єкта права.

Ключові слова: сила права, створювальна сила, людина, суспільство, відповідальний суб'єкт права

Людина постійно шукає способи забезпечення соціального порядку та мирного співіснування, вагаючись між владою сили і етикою ненасилля. Право є таким способом створення соціального порядку, в якому насиллю і свавілля протиставляється сила духу і букви закону. Але осмислення проблеми «право і сила», зокрема, сили права і права сили залишається актуальним.

Право сили розглядають як «право окремих осіб» – форму права, яка виникла на ранніх етапах розвитку суспільства і потенційно присутня в будь-яких правових відносинах. Ідею "права сили" розвинув Томас Гоббс у своїй праці "Левіафан". Він вважав, що людина природно налаштована на самозбереження та протиставлення іншим у боротьбі за ресурси і владу. Всі люди рівноправні в проявах своєї фізичної сили, що призводить до вічної боротьби за першість. Для запобігання хаосу та безладдя люди повинні погодитись на укладення соціального контракту, тобто передачі права на владу, а отже, і монополії на силу, державі, так званому "левіафану" [1].

Однак, в такій системі існує ризик беззаконня, деспотії та порушення прав людини, оскільки принципом справедливості пожертвувано на користь збереження контролю та влади. Право сили, таким чином, може призвести до нерівності, пригнічення та систематичного порушення прав громадян. Якщо право сили не контролюється чи не обмежується силою права, воно постійно відроджується і загрожує існуванню громадянського суспільства. Влада здійснюється згідно з інтересами тих, хто здатен застосувати фізичну силу без врахування принципів справедливості. Отже, право також має бути сильним. Чи означає це, що право має монополію на застосування сили?

Як зазначає Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, спочатку необхідно визначитися з поняттям «сила». Автор намагається показати, що право і сила мають глибокий зв'язок – право може бути розглянуте як форма опосередкованої сили, а сила може бути джерелом права. Але автор також підкреслює, що є різні підходи до розуміння цього зв'язку і вони мають свої відмінності. Про яку силу йдеться: чи в релігійно-моральному сенсі, «коли право є формою вираження божественної волі чи певних фундаментальних уявлень про людську природу»; чи як «здатність зумовлювати зміст і форму правових приписів, цінностей та інститутів,... що наближає нас до співвідношення права й політики»? Для відповіді на ці питання автор аналізує проблему зв'язку права і сили з гносеологічної та абсолютистської перспективи. Гносеологічний аспект вказує на те, що розуміння того, яка саме сила може бути основою права, не має великого впливу на сприйняття самого права. Тобто, цей підхід зосереджений на аналізі сили як інструменту соціального контролю або управління, а не на самому праві як нормативному феномені. З абсолютистської точки зору, стверджує автор, право є силою тому, що воно є породженням людського духу і природи. Таке розуміння базується на твердженні, що право є наслідком існування зовнішньої сили, яка має надлюдське або надприродне походження [6, с. 17].

Фрідріх Гайєк у книзі "Право, закон і справедливість" висвітлює проблему сили права через аналіз ролі права в суспільстві і взаємодії з індивідуальною свободою. Він підкреслює важливість розуміння законів і їхньої справедливості для збереження свободи і запобігання тиранії та вважає, що справедливі закони мають бути загальними і неприхильними до окремих інтересів або осіб. На думку Гайєка, правила і закони мають бути формальними і незалежними від конкретних цілей або результатів, що мають бути досягнуті. Проблема сили права виникає тоді, коли правові норми порушуються або застосовуються суб'єктивно, зловживаючи владою або знехтуванням принципів справедливості. Гайєк висловлює занепокоєння стосовно зловживання законодавчою і виконавчою владою, які можуть використовувати право для політичного маніпулювання та обмеження індивідуальних свобод і акцентує увагу на важливості розуміння об'єктивного характеру права і розмежування його з мораллю чи політичними цілями. Він стверджує, що справедливе право повинно забезпечувати рівність перед законом, захищати індивідуальні права та забезпечувати прозорість і прогнозованість правових норм [4, с. 37]. Отже, проблему сили права він аналізує з філософської і політичної перспективи, розкриваючи роль права у збереженні індивідуальної свободи та забезпеченні стійкого політичного порядку.

В. Л. Петрушенко вказує на те, що право є не просто набором правил, воно відображає потреби, цінності та норми в конкретному соціальному контексті. Саме тому для повного розуміння права необхідно враховувати його антропологічний вимір, а саме взаємозв'язок права з культурою та національною ідентичністю, мораллю, релігією та ін. Між тим, власне соціальність «працює» через живих конкретних людей та їх спільноти, тобто «набуває людських антропних рис», постає «людською справою, працюючи в напрямі забезпечення умов буття саме людини в її реальних анатомо-фізіологічних, психічних та ергономічних характеристиках». Право, таким чином, як соціальний за своєю природою феномен, повинно «забезпечити виконання імперативних функцій соціальності щодо введення людини в людський спосіб буття та утримання в ньому» [3].

Якщо «ефективність соціальності встановлюється через людські боріння за неї та за свої права, через дотримання її виявлених норм», право набуває сили саме через «боріння» людини за право бути в соціальності, яке допускає і певні порушення соціальних норм. Чи стане людина реальним «діячем та творцем соціально-культурних процесів» або все її життя перетвориться на боріння за те, щоб реалізуватися як людина, в значній мірі залежить від права, його створювальної сили. Отже, силу права можна розглядати ще в одному аспекті – як силу людини – суб'єкта права, яка водночас є її творцем права, і виконавцем його норм, і борцем за їх дотримання, тобто тим, хто приймає силу права і використовує її для самореалізації. Відповідно, право повинно враховувати силу та активність

людини як суб'єкта права, завдяки якому воно має створювальний потенціал.

Схожої позиції дотримується Херберт Харт. Аналізуючи механізми дії права, він виділяє два його рівні – зовнішній і внутрішній. Зовнішній рівень передбачає наявність правил та санкцій, які зобов'язують людей дотримуватися правових норм. Внутрішній рівень відображає усвідомлення і прийняття правил індивідом як норми своєї поведінки [5, с. 14-15]. Тобто, з одного боку, право – це система примусових правил і правил, які вказують людині, що треба робити. В цьому контексті, сила права полягає в його здатності гарантувати додержання правових норм і забезпечувати справедливість, стабільність, взаємодію між членами суспільства на основі встановлених правил. Тим самим, право створює умови для особистісного розвитку людини, творчого прояву її сутнісних сил. Але такі примусові правила вимагають від людей певної поведінки незалежно від їхнього бажання. Це може спричинити ситуацію, коли людина вимушена виконувати правила без усвідомлення їхньої справжньої сутності або без переконання у їхній цінності. Саме тому Харт виділяє внутрішній рівень дії права, який відображає усвідомлення і прийняття правил індивідом як норми своєї поведінки. Це означає, що людина, розуміючи смисл примусовості права, а отже і силу права взагалі, стає суб'єктом права, здатним розвивати суспільство.

На думку іншого представника філософії права, Лон Фуллера, право має фундаментальне значення для людського життя саме завдяки своїй нормативності, перш за все, правової моралі [3]. Фуллер підкреслює, що право як нормативна система, що ґрунтується на правової моралі, забезпечує передбачуваність людської поведінки, рівновагу та розуміння в суспільстві, врегульовує конфлікти та спори. Отже, з цієї позиції право можна розглядати як регулятор надмірних проявів сутнісних сил людини. За словами Фуллера, хоча жодна правова система не є ідеальною, вона має значення саме для узгодження дій «сильних» суб'єктів, тобто нормативне регулювання людської поведінки «обов'язково передбачає погляд на людину як на ... свідомо діючу силу, здатну розуміти і виконувати правила та відповідати за свої помилки» [3, с. 154].

Звернемось до визначення поняття створювальної сили, яке наводить Н.В. Кривцова – вона є «емерджентними властивостями людини як організму, джерелом її власного становлення, показником рівня складності, забезпечує певну свободу від обставин, самоідентичність (здатність до об'єднання, індивідуації (повної інтеграції індивіда), підготовку до самовизначення та свідомої творчої продуктивної самореалізації» [2]. Отже, йдеться про властивості людини, які потенційно представляють її в усій повноті й цілісності можливих індивідуальних проявів і які можуть проявитися, здійснитися при наявності певних умов (як внутрішніх, так і зовнішніх). До зовнішніх умов слід віднести і право, яке може, як вже зазначалося, або блокувати створювальні сили людини, або, навпаки, ставати

умовою їх здійснення.

Таким чином, створювальна сила права виявляється в забезпеченні відповідних умов для особистісної самореалізації людини в суспільстві. Внаслідок цього і саме право можна розглядати як продукт творчої діяльності людей, оскільки потреба в самореалізації активізує діяльність кожної людини як суб'єкта права. Водночас, враховуючи, що створювальна сила людини «є джерелом її власного становлення, забезпечує певну свободу від обставин» [2], створювальна сила права передбачає регуляцію людських дій заради співіснування різних особистостей, а тому, певні рамки і обмеження. В такому контексті примусовість права (право сили) є одним із проявів його створювальності, але за умови наявності творчого і відповідального суб'єкта права.

Список літератури:

1. Гоббс Т. Левіафан. Пер. з англ. К.; Дух і Літера, 2000, 606 с.
2. Кривцова Н. В. Створююча та створювальна сила освіченої людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.onmedu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9717/Kryvtsova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Петрушенко В. Соціальний характер правових регулятивів в антропологічному вимірі. Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Статті учасників Четвертого всеукраїнського «круглого столу» (м. Львів, 28-29 листопада 2008 року). Львів: Край, 2009. С. 211-217.
3. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання. К.: Сфера, 1999. 232 с.
4. Гайек Ф.А. Право, законодавство та свобода, Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://shron3.chtyvo.org.ua/Haiek_Fridrikh/Pravo_zakonodavstvo_ta_svoboda_Nove_v_ykladennia_shyrokykh_pryntsypiv_spravedlyvosti_ta_politychnoi_e.pdf
5. Харт Х.Л.А. Концепція права / Пер. с англ. К.: Сфера, 2004, 232 с.
6. Цуркан-Сайфуліна Ю.В. Аксиологічні проблеми владної зумовленості права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5, 2017. С. 15-19.

Kozyreva Karyna. COGENERATIVE STRENGTH OF LAW.

The problem of the relationship between law and power is considered. The concepts of power and cogenerative strength are analyzed. The power of law is revealed in connection with the concept of cogenerative strength of a human – the subject of law, who is both the creator of law, the executor of its norms, the defender of their compliance. The author comes to the conclusion that the cogenerative strength of law is manifests itself in providing socio-cultural conditions for the personal self-realization of a human as responsible subjects of law

Keywords: strength, cogenerative strength, human, society, responsible legal subject.

КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВА СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Конон Ярослава,

студентка 1 курсу, Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту,

*Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

науковий керівник – Ірина Доннікова,

*д. філос. н., професор, зав. кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація. Відсутність уніфікованої системи освіти зумовлює нерівну підготовку фахівців для виконання професійних завдань. Таким чином, відбувається несправедливий розподіл спеціалістів за затребуваністю на міжнародному ринку праці. Створення такої системи освіти, що враховує культурні відмінності різних спільнот, є фундаментальним елементом розвитку суспільства, що сприяє індивідуальному та колективному прогресу. Вона забезпечить рівні можливості для реалізації потенціалу кожного здобувача освіти. Передбачається, що на рівень професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей будуть впливати лише особисті здібності, а не якість отриманого академічного знання.

Ключові слова: епістемологія освіти, пізнавальна діяльність, сучасна освіта, філософія науки, культурні спільноти.

В сучасному глобальному суспільстві система освіти не має єдиного стандарту, що призводить до нерівності в підготовки фахівців різних держав. Більше того, відмінності у методиках викладання, в сприйнятті та засвоєнні освітнього матеріалу в значній мірі обумовлені культурно-історичним досвідом кожної окремої нації. Ці відмінності ускладнюють процес підготовки та навчання студентів у міжнародному освітньому середовищі. На наш погляд, універсальна система освіти, яка б враховувала ці відмінності, дозволить забезпечити рівні можливості для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхнього соціального, економічного чи культурного статусу. Вона сприятиме скороченню прогалів між різними групами населення та справедливому розподіленню освітніх ресурсів, відкриваючи можливості кожному розвивати свій внутрішній потенціал та індивідуальні здібності.

Актуальні проблеми сучасної освіти розглядаються в широкому соціокультурному контексті, тобто в історичному, культурологічному, соціологічному, психологічному та ін. аспектах. Соціокультурний контекст визначає специфіку пізнання, способи отримання та зміст знань про навколишній світ, його об'єкти. Саме тому дослідження специфіки пізнавальної діяльності різних культур, на нашу думку, допоможе зрозуміти вплив

природних і соціокультурних факторів на формування і/або трансформацію когнітивних здібностей людей і виявити можливості уніфікації навчання.

Розуміння різних культурних особливостей та потреб, які можуть бути унікальними для кожної спільноти, допоможе визначити, які аспекти повинні бути адаптовані до конкретних культурних контекстів для створення такої системи освіти, що має відкрити рівні можливості для кожного студента.

При аналізі специфіки виховання і навчання в різних культурних контекстах основну увагу дослідників зосереджено на змісті, методах, формах й засобах зазначених процесів, що визначаються наступними факторами: географічними, кліматичними, економічними, соціальними, політичними, релігійними тощо. В роботах, присвячених виявленню зв'язку між когнітивними процесами і культурними особливостями народів, порушуються наступні питання:

1) Чи існують якісні відмінності в процесі пізнання різних культурних груп?

2) Чи існують кількісні відмінності в процесі пізнання різних культурних груп?

3) Які особливості формування когнітивних операцій та їх організації притаманні різним культурним групам? [6].

На встановлення і пояснення відмінностей у когнітивній поведінці індивідів та груп з точки зору «досвіду, який визначається культурою», спрямовані дослідження з крос-культурної психології. Важно підкреслити, що до когнітивної поведінки, або до самих груп чи індивідів не застосовуються оціночні характеристики, не визначається їх статус чи місце в певній ієрархії. Хоча такий підхід іноді суперечить думці деяких психологів, які все ще намагаються давати оцінку расовим/етнічним групам, яка стосується їх когнітивних здібностей [4].

Власне епістемологія освіти досліджує специфіку знання, його формування, передачу, оцінку та застосування у різних освітніх контекстах, а також вивчає взаємозв'язки з його різними видами, такими як наукове, філософське, художнє, релігійне тощо. Це зумовлює міждисциплінарні зв'язки епістемології освіти з філософією освіти, філософією та методологією науки, власне епістемологією. Оскільки проблематика сучасної епістемології за кілька минулих десятиліть доповнилась двома взаємопов'язаними елементами: доброчесністю та соціальною епістемологією, це визначило й теоретичний контекст епістемології освіти. З формального аналізу знань епістемологія освіти перейшла до розгляду індивідів як знавців в соціальному контексті, в якому набуваються епістемологічні блага (такі як знання і розуміння) та відбувається обмін ними. Таким чином, інтереси епістемології узгоджуються з питаннями, що лежать в основі філософії освіти щодо її природи, цілей і практики [8].

Інтерес епістемології освіти до колективних суб'єктів, якими є різні культурні спільноти, має підстави в теоретичних положеннях філософії науки про укоріненість наукового знання, його логічних форм та ціннісних передумов

в культурі того чи іншого суспільства [7]. Наукове знання, як і будь яка пізнавальна діяльність, поєднує в собі когнітивні та ціннісні засади, більш того, їх ігнорування або відокремлення руйнує і саме знання. Йдеться навіть не про двосторонній зв'язок науки і соціокультурного середовища, а про цілісність, неподільність когнітивного й ціннісного, яка виявляє якісно нові характеристики наукового пізнання.

Завданням сучасної філософії науки виступає пошук адекватних логіко-методологічних засобів, які виявляють роль соціально-історичного суб'єкта, його ціннісних орієнтацій у науковому пізнанні. Витоки даних досліджень лежать у філософії і методології фізичного пізнання, де досліджуються такі поняття, як фізична реальність, умови пізнання, регулятивні принципи, конкуруючі теорії, історичний тип фізичного знання та інші. Подібні конструкти досліджуються і в інших галузях методології та філософії науки [5].

В зазначеному контексті актуалізується проблема суб'єкта науки, через якого власне і здійснюється соціокультурний вплив на науку, її нормативне регулювання, способи постановки і вирішення проблем, етику науки. Дедалі більше усвідомлюється «присутність людини» у традиційних формах та методах наукового пізнання: досліджується конкретно-історичний характер актуального знання; з'ясовуються функції філософських принципів та світогляду загалом у формуванні та обґрунтуванні гіпотез та теорій; виявляються аксіологічні аспекти у становленні та функціонуванні наукових методів. Перелічені факти ставлять завдання розробки такого підходу, у якому вивчення соціальної обумовленості пізнання відбувається з урахуванням ціннісних орієнтацій суб'єкта, його культурних та виховних принципів.

Переосмислення ролі суб'єкта пізнання на перший план висуває моральний фактор як засіб ефективного управління науковою діяльністю, а методологію науки зближає із соціальною психологією та етикою. В свою чергу, виявлені зв'язки потребують зниження рівня абстракції суб'єкта пізнання, введення в науку поняття «особистість дослідника», яке передбачає врахування як особистісно-індивідуальної, так і культурно-історичної складової процесу пізнання [2].

Однак при дослідженні даної проблеми часто мають на увазі лише спеціально-наукове знання і нехтують існуванням й функціонуванням у науковій діяльності світоглядного знання, до системоутворюючих елементів якого відносять: загальнонаукову картину світу, стиль наукового мислення, понятійний апарат, ідеологічні, філософські та загальнонаукові методологічні принципи, а також звичайне знання у формі так званого здорового глузду. Саме у світоглядній системі знання знаходить безпосереднє відображення соціально-історична практика, досвід у широкому значенні слова, який не базується лише на експериментальних даних. Соціально-політичні та культурно-історичні чинники, відображені безпосередньо у світоглядному знанні, постають як елементи знання у формі близької за природою до наукового знання та входять у його зміст і структуру, в деякій мірі детермінуючи його. До цих форм знання застосовується поняття «передумовного знання», введене ще І. Кантом, що

прагнув досліджувати аналітичне і синтетичне апіорі, апіорні основи, різноманітні регулятивні принципи, діалектику теоретичного і практичного (морального) розуму. У зв'язку з введенням поняття «передумовного знання» в апарат методології виникають наступні проблеми: розмежування понятійних та «допонятійних» форм знання, виявлення і розмежування явних та неявних передумов, способів їх «входження» у знання й функціонування пізнавальної діяльності. Наведені труднощі обумовлюються тим, що жодна із зазначених форм передумовного знання немає логічного слідування зі спеціально-науковим знанням. Свої функції передумови виконують через призму гносеологічних процедур вибору, переваги, встановлення консенсусу тощо, які здійснюються суб'єктом на основі наукової інтуїції, а також прийнятої парадигми науково-дослідної програми, в яких передумови відповідним чином конкретизовані [3].

Порушуючи питання про культурні особливості пізнавальної діяльності, слід зазначити ще один важливий, на нашу думку, аспект. Здається, що поняття «культура» вбирає в себе всю палітру смислів, форм, рівнів людського існування в мультикультурному світі. Але, водночас, початкові смисли цього поняття пов'язані з витоками саме європейської культури, тому міркування про «культурний контекст» своїм підґрунтям мають зразки і цінності західної (європейської) культури. В філософії науки це відображається в так званому «понятійному європоцентризмі», домінуванні західного типу раціональності [1]. Відповідно, освіта, яка транслює і генерує наукове знання, також залишається європоцентристською, ігноруючи інші способи пізнання світу, в тому числі й інші типи раціональності.

Отже, підсумовуючи, зазначимо: сучасна наукова парадигма (і епістемологія освіти як її складова) визнає культурно-історичні особливості суб'єкта пізнання (або суб'єкта навчання). З іншого боку, глобалізоване світове суспільство все більше потребує універсальної системи освіти, яка б транслювала/генерувала наукове знання (універсальне за своєю природою) культурно-історичним суб'єктам (представникам певних культурних спільнот).

У майбутньому, шляхом дослідження та систематизації відмінностей культур можна було б розробити теоретичну базу (план) для подальших експериментів та натурних спостережень. Згідно розробленого плану пропонується в перспективі заохочувати представників різних культур для подальшого вдосконалення сформованої у першому наближенні теорії. Така теорія має бути сформована в якості основи для розробки уніфікованої системи освіти міжнародного рівня. У такий спосіб очікується, що не рівень освіти впливатиме на відбір кадрів на світовому ринку праці, а саме додаткові індивідуальні риси та здібності (таланти) людини, що може не тільки значно підвищити загальну ефективність роботи, але й підтримати моральний та творчий стан фахівців, оскільки їх власні характеристики могли б формувати сприятливий клімат в тій чи іншій сфері діяльності.

Список літератури:

1. Доннікова І.А., Кривцова Н.В. Мультикультурний світ vs понятійний європоцентризм: в пошуках нового типу раціональності. *Людина як цілісність: філософський, психологічний, медичний та юридичний полілог – від теорії до практики: Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-річчю Одеського національного медичного університету (1 жовтня 2020 р., м. Одеса) /* Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії та біоетики; Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2020. – С- 50-56.
2. Kryvtsova, N., & Donnikova, I. (2020). Anthropologization of science: from the subject of cognition to the researcher's personality. *Anthropological Measurements Of Philosophical Research*, 18, 20-33.
3. Лобанова А. Соціологічна рефлексія: пошук ціннісно-раціональної парадигми наукового пізнання сучасності. *Актуальні проблеми духовності*, №. 8, с. 319 – 328, Jul. 2017, doi: 10.31812/apd.v0i8.1656.
4. Berry, J., Dasen, P. Introduction: History and method in the cross-cultural study of cognition. *Culture and cognition: Readings in cross-cultural psychology*, J. W. Berry & P. R. Dasen Eds. London: Methuen, 1974, pp. 1 – 25.
5. Dancy, J. *An Introduction to Contemporary Epistemology*. Oxford and Cambridge (USA), 1996.
6. Mishra R. C. Cognition and Cognitive Development. *Handbook of Cross-cultural Psychology: Basic processes and human development*, J. W. Berry, P. R. Dasen, T. S. Saraswathi, Eds. Needham, MA: Allyn and Bacon, 1997, pp. 143 – 176.
7. Stepin V. *Theoretical Knowledge*. Springer, 2005, 398 p.
8. Watson, L. The Epistemology of Education . *Philosophy Compass*, vol. 11, pp. 146 – 159, doi: 10.1111/phc3.12316, 2016.

Konon Yaroslava. CULTURAL FEATURES OF COGNITIVE ACTIVITY AND THE PROSPECT OF CREATING A UNIVERSAL EDUCATION SYSTEM.

The lack of a unified education system causes uneven training of specialists to perform professional tasks. Thus, there is an unfair distribution of specialists in demand on the international labor market. The creation of such an education system, which takes into account the cultural differences of different communities, is a fundamental element of the development of society, which contributes to individual and collective progress. It will provide equal opportunities for the realization of the potential of each student of education. It is assumed that the level of professional training of future specialists in various fields will be influenced only by personal abilities and not by the quality of the acquired academic knowledge.

Keywords: epistemology of education, cognitive activity, modern education, philosophy of science, cultural communities.

ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Кравченко Вікторія,

студентка 3 курсу, Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту,

*Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

*науковий керівник – Ірина Доннікова,
д. філос. н., професор, зав. кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація. *Зіставляються положення філософської та релігійної антропології, які розкривають цілісність людини як складний процес становлення та самовдосконалення особистості шляхом ціннісного наповнення її буття. В осмисленні цілісності людини філософська антропологія оперує поняттям «смысл існування», релігійна антропологія – «смысл існування у співвіднесенні з Богом».*

Ключові слова: *цілісність, антропологія, складний процес, смысл існування, Бог.*

Одним із завдань філософії є прагнення зрозуміти людину у різноманітті і водночас цілісності проявів її складності. Проблема цілісності людини є центральною в філософській антропології, представники якої (М. Шелер, Г. Плеснер, А.Гелен, П. Тейяр де Шарлен та ін.), розглядали людину як особливу форму життя, підкреслювали її принципову відкритість, безкінечну варіативність форм її буття. Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, В. Франкл та ін. співвідносили цілісність людини з освоєнням нею всього, що існує, осмисленням власного існування, його меж і можливостей в межах пізнаного світу.

Філософія наголошує на тому, що принципова відмінність людини від усього живого полягає в тому, що вона здатна визначати і змінювати цілі свого життя відповідно до уявлень про місце і своє призначення у світі, тобто з позиції цілісності. «Сенс нашого власного життя визначається тим, – писав К. Ясперс, – як ми визначаємо своє місце в рамках цілого, як ми знаходимо в ньому основи історії та мету». Людина як істота відкрита і незавершена постійно змінює не тільки себе, а й навколишній світ, створює культуру та практики, які надихають і перетворюють її [3, с. 29].

Дійсно, в своєму житті людина опиняється перед необхідністю розуміння і вибору: хто я і ким я хочу бути. Якщо зараз я не та людина, яка володіє мужніми чеснотами справжньої людини, якими можна пишатися, якщо я не та людина, якою хочу бути, але я бажаю нею бути – я маю право, можливість і сили створити її. Думка про те, що ми лише «мурахи» без права вибору – одна з

найбільших оман, в яку люди іноді хочуть вірити, щоб виправдати свою бездіяльність. Я – це сила і моє життя – моя відповідальність. Так, іноді нас важко сперечатися з долею, але багато чого залежить саме від нас.

Поява окремого напрямку в філософії ХХ століття – філософської антропології, яка зосередилась на створенні цілісного образу людини, спричинила розвиток релігійної антропології також. Зокрема, теологи Е.Брукнер, Р. Бультман, Ф. Гогартен в 20-х роках ХХ століття заявляють про необхідність богословської або теологічної антропології. Однією з її ключових проблем також стає проблема обґрунтування цілісності людини, а головною тезою – людина в своєму бутті і по відношенню до Бога є єдине ціле.

Слід зазначити, що в питанні про цілісність людини і сьогодні цілком прийнятною та дуже вдалою є формула християнської патристики, яка розкриває співвідношення в Ісусі Христі його двоїстої (божественної та людської) природи: «неподільно, але незлиняно» [3, с. 30]. Цей вислів, на нашу думку, дуже вдало розкриває і суть філософського розуміння цілісності. Так, в кожній людині поєднуються протилежності, які не можна повністю об'єднати в одне ціле і водночас, неможливо повністю роз'єднати. Це особливий зв'язок нібито відокремлених «частинок» кожної людини. Тобто, з позиції релігії, цілісна людина – це людина, яка є втіленням триєдиної Божої Сутності, в якій гармонійно поєднані Дух, Душа, Тіло.

Сучасна релігійна антропологія зосереджується на повноті досконалості людської природи як подоби Божественної природи, виділяючи такі якості людини, як розумність, духовність, святість, свободна воля, творчі здібності, а також її безсмертя як духовної істоти та положення володаря в створеному Богом світі [1, с. 160]. Об'єднує численні дослідження релігійної антропології думка про те, що саме дух робить людину богоподібною, а отже і цілісною. Так, на думку представника неотомізму Е. Жільсона (1884 — 1978), особистість – це стійка і самостійна духовна субстанція, всі риси якої (свобода, самосвідомість, творчість та ін.) можуть проявитися лише в співвіднесенні з Богом. Духовність людині є шляхом до Бога, на якому головним є її відкритість для любові, добра, віри. Інтелект відіграє свою роль і пізнанні Бога, але важливою також є гармонія з собою, яка можлива лише при конструктивній діяльності віри і розуму [1, с. 173-175].

Німецький теолог Р. Гвардіні (1885 – 1968), наголошуючи на цілісності людського буття, підкреслював, що воно є таким цілім, «в якому кожен елемент підтримує і визначає усі інші» [2]. Саме тому він приділяв увагу дослідженню соціальних, політичних, економічних та світоглядних складових буття людини – тих суперечливих соціокультурних обставин, які формують особистість, її світогляд і через які образ Божий в особистості людини може бути реалізований або втрачений.

Важливо зазначити, що сучасна філософська антропологія також кардинально змінила сам спосіб пізнання людини, а саме, відмовилась осмислювати її в термінах незмінних сутностей. Людська сутність визнається відкритою, незавершеною, людське буття – історичним і ризикованим.

Парадоксальність сутності людини визначає і шляхи осмислення проблеми її цілісності, зрозуміти яку неможливо без врахування тих «протилежностей», які у специфічний спосіб поєднуються в людині.

Цілісна особистість починає з'являтися тоді, коли людина визначається з системою цінностей, які нібито «зшивають» її в одне ціле. Цінності – нібито павутиння з безліччю ниточок, які утворюють певний «візерунок» особистості, що виходять з єдиного центру. Таким чином, особистість – це не те, що існує в незмінному вигляді, а те, що створюється або здобувається; це поєднання всіх її якостей, які мають спільну «точку перетину». В низці світових релігій цей процес називається другим народженням, просвітленням, народженням згори тощо – найскладнішим процесом саморозвитку, самоактуалізації та духовного розвитку через боротьбу протилежних проявів своєї сутності.

Так, наприклад, одна з перших спроб зіставити в людині дві протилежності – добро і зло, була здійснена ще в ранніх релігійних вченнях Сходу: зороастризмі, мітраїзмі, маніхействі. Зороастр побачив дві фундаментальні протилежності буття в їх початковому зіткненні: «Воістину є два першопочаткові духи, які явилися світу як близнюки, відомі своєю протилежністю. В думці, в слові і в дії – вони обидва, добрий і злий... Коли ці два духи вперше зішлись в боротьбі, то вони створили буття і небуття, і те, що чекає врешті-решт тих, хто йде шляхом неправди, – це найгірше, а тих, хто йде шляхом добра, чекає найкраще» [5].

Слід також згадати німецького філософа-містика Якоба Беме (1575–1624), який вважав, що зло не тільки притаманне світові, але й необхідне для саморозкриття Божественної особистості, яке відбувається за принципом «світло з темряви». На його думку, людина має андрогінну, цілісну природу. Не задовольняючись наївно-цілісним конкретним пізнанням світу, вона захотіла пізнати його властивості, аналізуючи їх, використовуючи рефлексію, відсторонене мислення. Внаслідок гріхопадіння розірвалася цілокупна природа людини, повернення якої має бути здійснене через особисту віру [4, с. 75]. Продовжуючи думки Беме, М. Бердяєв також наголошував на двоїстій, розірваній природі сучасної людини та вбачав вихід із стану розірваності через кохання. «Метафізичний смисл любові саме й міститься у пошуку андрогінного образу, тобто цілісності, яка є недосяжною у межах замкнутої психофізичної організації людини та передбачає вихід із неї» [4, с. 75].

В цьому, напевне, і є смисл цілісності Всесвіту і людини. Ми не є тільки «хорошими», або тільки «поганими». Ми поєднуємо у собі і ті, і інші якості. Головне питання – яким чином при цьому залишитися людиною? Як можливо бути «хорошим» і при цьому вміти відстоювати свої кордони, зберігати в собі людяність і не обманювати себе щодо власної недосконалості? Цілісність – це «балансування» на межі «зіткнення» протилежностей людської сутності заради досягнення гармонії. Проведемо паралель з природою. Дощ допомагає усьому живому рости, насичуючи коріння водою. Сонце своїми променями збагачує рослини енергією. Одне доповнює інше: саме в гармонії цих явищ природа буде квітнути – коли і того й іншого вдосталь. Але коли дощ іде без перестану,

починається повінь, що руйнує все живе. Коли сонце світить надто довго, починається посуха, яка знищує все живе. Споглядаючи цю природну мудрість, людина також прагне гармонії та цілісності.

Отже, філософська антропологія зосереджується на проблемі «узгодженості» протилежних проявів людської сутності, намагаючись через смисли існування розкрити «унікальність універсального» і «універсальність унікального» в людині. Релігійна антропологія «універсальне» в людині пов'язує з Богом, тому «унікальне» стає індивідуальним шляхом до власної цілісності через відкриття для себе і в собі божественних смислів, через віру і духовний досвід. Таким чином, філософську і релігійну антропологію об'єднує розуміння цілісності людини як складного процесу – становлення, самореалізації, самовдосконалення особистості через пошук сенсів свого існування, його ціннісне наповнення.

Список літератури:

1. Гаврилюк Т. Християнська антропологія в її сучасних трансформаціях: дис... докт. філософ.наук, спеціальність 09.00.11. Київ, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FNavryliuk_Tetiana%2FKhrystyianska_antropolohiia_v_ii_suchasnykh_transformatsiiah.pdf

2. Гвардіні Р. Кінець Нового часу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/04_g/va/rdini.htm

3. Петрушенко В.Л. Целостность человека: в чем и как она проявляется? // Людина як цілісність: соціально-гуманітарний та природничо-науковий полілог: Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції (20 травня 2021 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії та біоетики, психологічна служба, НВК ІТНІБО; Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2021. – С. 29-32.

4. Сичевська-Возняк О. Проблематика добра і зла у філософії Г. В. Лейбніца та Я. Беме. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019 . № 12(396) : філософські науки . С. 73-79.

5. Ясна (Авеста) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.avesta.org/yasna/>

Kravchenko Viktoriia. THE INTEGRITY OF THE HUMAN IN THE CONTEXT OF PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ANTHROPOLOGY

The positions of philosophical and religious anthropology are juxtaposed, revealing the wholeness of the human being as a complex process of becoming and self-improvement through the value-based enrichment of one's existence. In the understanding of human wholeness, philosophical anthropology operates with the concept of "meaning of existence," while religious anthropology operates with the concept of "meaning of existence in correlation with God."

Keywords: integrity, anthropology, complicated process, meaning of existence, God.

ПРОБЛЕМА ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЗАМИКАННЯ СТРУКТУР «ЖИТТЄВОГО СВІТУ»: НАУКОВО-ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

Дмитро Ляшенко

к. філос. н., доцент кафедри філософії

Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)

Анотація: *експліковано можливі варіанти співвідношення людини і технології з точки зору специфічних метафізичних пресупозицій. Результати проаналізовано за допомогою поняття «життєвого світу» з інтегральної теорії комунікативної дії Ю. Габермаса.*

Ключові слова: *проблема технології, життєвий світ, замикання, Габермас.*

1. Сучасні українська наука та освіта перебувають у стані постійних змін (одразу згадується одне китайське прислів'я). Ці зміни стосуються не лише якогось одного аспекту науки чи освіти, а мають складний, багаторівневий характер, і якщо припустити, що зміни так чи інакше пов'язані із кризою (як реакція, чи як причина), то можна зробити висновок, що вони (наука і освіта) знаходяться у стані системної кризи. Важливим фактором цієї кризи є використання різних технологій, зокрема сучасних комп'ютерних технологій, які стали невід'ємною частиною наукового та освітнього процесів як середовище, фасилітатор та навіть як активний учасник (див. Доннікова, Кривцова 2023). Нещодавно було багато шуму (зокрема серед науковців і освітян) у зв'язку із появою у відкритому доступі різних моделей штучного інтелекту. Щоб мати спромогу зрозуміти можливі наслідки та перспективи подібних інновацій надзвичайно важливо адекватно оцінювати можливий і неможливий вплив технологій на науку і освіту. Звичайно нас буде цікавити філософська сторона питання.

2. Проблема технологій у контексті співвідношення людини і техніки – стара як світ. Чисто комбінаторно існують декілька варіантів її вирішення в залежності від метафізичних (особливо онтологічних та аксіологічних) передумов. Прийmemo такі умовні позначення двох множин: Технології – Т, Людина – Л, Добро – 1, Зло – 0, Нейтральність – $1/2$. Кількість можливих варіантів співвідношення тоді дорівнює: $\{ \langle T1, L1 \rangle, \langle T1, L0 \rangle, \langle T1, L1/2 \rangle, \langle T0, L1 \rangle, \langle T0, L0 \rangle, \langle T0, L1/2 \rangle, \langle T1/2, L1 \rangle, \langle T1/2, L0 \rangle, \langle T1/2, L1/2 \rangle \}$. Розглянемо варіант де технології не є субстанційно негативними, чи позитивними, тобто поміркований погляд на технології як нейтральні за природою (хоча питання насправді не таке й ж тривіальне) – $\{ \langle T1/2, L1 \rangle, \langle T1/2, L0 \rangle, \langle T1/2, L1/2 \rangle \}$. Ця помірна позиція визнає, що самі технології не несуть відповідальності за свій вплив; все залежить від того, як люди їх використовують. Наприклад, зброя сама по собі не вбиває; це людина вбиває, використовуючи зброю. Так само, ліки самі по собі не лікують, калькулятор сам не рахує, штучний інтелект сам не мислить і т.п. Технологія у такому розумінні виступає як підсилювач, замітник або модель специфічних, людських якостей, в залежності від того як вона використовується. Важливо, що аксіологічна нейтральність імплікує субстанційну, сутнісну і навпаки. Тобто, якщо

молоток може потенційно бути використаним як із значенням $\{1\}$ так і $\{0\}$, то і інші якості молотка (не аксіологічні) не є *causa sui* (хоча, з платоністської точки зору це може відрізнятися). Очевидним короларієм буде залежність використання технологій від характеристики $\{1,0\}$ людини.

3. Повернемося до наших можливих варіантів $\{<T1/2, L1>, <T1/2, L0>, <T1/2, L1/2>\}$. Один погляд $\{<T1/2, L0>\}$ бере за основу гоббсiансько-християнський світогляд, стверджуючи, що людині властива гріховна, чи просто негативна природа, а технологія служить підсиленню цієї негативності. Згідно з оптимістичним розумінням людської природи $\{<T1/2, L1>\}$ навпаки – технологія покращує все добре і врешті-решт може навіть приведе людину до кращого майбутнього (наприклад, через трансгуманістичні трансформації). Прийняття нейтралістської позиції $\{<T1/2, L1/2>\}$ перетягує сутнісний дискурс з метафізики роду до пост-метафізики соціальної теорії. В рамках цієї оптики вплив технологій на суспільство та освіту і навпаки залежить від соціокультурної парадигми та переважаючої епістеми, що відповідає до неї, а не від людської природи. Наприклад, традиційна епістема фундує освітні ідеали, що акцентують розвиток інтелекту та розуміння як найважливіших аспектів людської природи, маючи на меті виховання з орієнтацією душі на вічні цінності: мудрості, правди, добра, краси та справедливості. Однак у Новий час увага зміщується на більш широкодоступні цілі-цінності, такі як безпека, матеріальне процвітання, комфорт або особисте визнання. Нова епістема дає поштовх для революційного розвитку технологій, можливо саме тому, що вони є замісником, моделлю людських якостей. Справа у тому, що наука – це теж специфічна технологія, і наукова революція Нового часу відбулася саме тоді, коли людина дещо знизилася стандарти візрцевого життя від орієнтації на аскетично-ідеалістичні цінності (такі як пестування раціональних аспектів душі), до більш поширених і доступних (комфорт, безпека, задоволення). Наука як соціальний інститут почала оформлятися саме тоді, коли відбулася екстеріоризація, відчуження та заміна родової інтелектуальної («духовної») перфекції, як сутності людини, на «здоровий глузд». Інтелект же був делегований абстрактному суспільному інституту науки який і зародився (як такий) саме у цей час. Більш того технології, як те, що ми розуміємо в нашому буденному житті під цим словом (як джерела, комфорту і безпеки) як реальна сила теж беруть свій початок саме тут. Але тут же ми повертаємося до того, з чого почали, як же так виходить, що те, що повинно нести безпеку і комфорт, має і негативні наслідки (можливість тотального контролю, ЗМІ, зброї масового знищення, техногенна криза, включаючи екологічні проблеми, і т.п.). В цій перспективі (нейтральність природи техніки і людини) відповідь очевидна – це недоліки, що фундовані вадами суспільних інститутів, включаючи звісно освіту і науку. І коли стає питання про проблеми і перспективи використання штучного інтелекту у освітній чи науковій діяльності треба мати на увазі це розуміння щодо природи взаємовідношень людини і технології. Додамо трохи теорії в підтримку цієї тези.

4. Для цього використаємо елементи інтегральної теорії комунікативної дії Ю. Габермаса. Як представник останнього покоління Франкфуртської школи Габермас завжди шукав шляхи до звільнення людини від тиску соціальних структур. Досліджуючи соціальні інститути з формально-прагматичної точки зору Габермас вводить поняття «ідеальної комунікації» (див. у Єрмоленко 1999, 37-51),

тобто комунікації, успішність якої залежить від релевантної реалізації акторами комунікації тернарної онтологічної моделі (три світи: суб'єктивний, інтерсуб'єктивний, об'єктивний) та відповідної до неї епістемологічної моделі (критерії достовірності: щирість, справедливість, фактична відповідність). В цьому контексті на перший план виходить поняття «життєвого світу» як пресупозиційного «горизонту» та фундаменту для істинного взаєморозуміння (e.g., Habermas 1984, 70).

На відміну від «життєвого світу» Гусерля, що являє собою нетематизований, дорефлексивний, *pregiven* «горизонт» життя свідомості, конституйований у рамках інтерсуб'єктивних *cogito-cogitatum* відношень трансцендентальної суб'єктивності (див. Husserl, 1970; Husserl 1960), габермасівський «життєвий світ» є конструкцією з трьох структурних компонентів (корелятивних до тернарної онтології): культури, суспільства та особистості (Habermas 1987, 119-152). Світ культури (відповідає інтерсуб'єктивному світу) – це символічно виражені знання, сукупність знань. Світ суспільства (відповідає об'єктивному світу) – це нормативні структури, що регулюють належність до соціальних груп і т. д. Світ особистості (суб'єктивність) складається з мотивів, здібностей та інших характеристик, що відповідають за ідентичність особистості. Ці світи реалізуються на різних субстратах. Світ культури - у символічних формах. Суспільство - у інституціях. Особистість - на основі людського організму (див. Габермас 1999, 318-319; Habermas 1987, 113-197). Комунікативна дія сама по собі є циклічним процесом. Протагоніст діє і, водночас, підпадає під результати своїх дій. Тобто життєвий світ виступає як ціль дії, фон дії та ресурс дії. Відбувається постійна взаємодія трьох аспектів життєвого світу між собою (див. Habermas 1987, 127). Усі три аспекти представляють динамічну систему взаємозалежних факторів, які є функціонально замкненими відносно один одного. Пояснимо аспект замкненості більш точно.

5. Візьмемо деяку теоретико-множинну структуру $S = \langle D, R, P \rangle$, що складається з

i) домена $D = \{o_1, o_2, \dots, o_n\}$, який являє собою множину об'єктів (наприклад, об'єктивного світу)

ii) множини відношень на $R \subset D^m$, $R = \{r_1, r_2, \dots, r_n\}$ (де r_1 може бути, наприклад, $\langle o_1, o_3 \rangle$, а $r_2 = \langle o_2, o_3, o_1 \rangle$) (в нашому прикладі інтерсуб'єктивних відношень)

iii) множини властивостей $P \subset M$, $P = \{p_1, p_2, \dots, p_n\}$ (де p_1 може дорівнювати $\{o_1\}$, а $p_2 = \{o_1, o_2, o_3\}$ і т.д.) (це буде суб'єктивною компонентою)

де P , що є підмножиною множини D , замкнена відносно R .

Тобто, якщо для всіх $x \in P$, то $R(x) \in P$ (див. Velleman 2019, 259; Machover 1996, 216; Ляшенко 2023).

6. В перекладі це все означає, що можливості того, що визнається у якості реального чи значущого у суспільстві суттєво фундовані триангуляцією (у сенсі (Davidson 2001)) компонентів життєвого світу. Суб'єктивні компоненти завжди формуються в контексті інтерсуб'єктивних відносин (згадаємо тезу Вітгенштайна про неможливість індивідуальної, тобто суб'єктивної мови), які в свою чергу для того щоб пролонговано існувати більше однієї миті, повинні седиментуватися у об'єктивних соціальних інститутах (див. Berger, Luckmann 1991, 85), більш того ці відношення залежності є симетричними і замкненими один відносно одного.

7. По суті це означає, що технології (наприклад штучний інтелект) як результат відчуження людиною своїх якостей від себе, тим не менш залишаються частиною життєвого світу людини просто змінюючи функціональну роль (переходячи від суб'єктивного до інтерсуб'єктивного, а потім до об'єктивного, і назад). І тут не має суттєвого значення, що успіхи, наприклад, комп'ютерних технологій фантастично перебільшені рекламою, ЗМІ, маркетологами та іншими міфотворцями. Суть у тому, що за принципом потрібної взаємодії структур життєвого світу може виникнути (і виникає) новий образ людини для самої людини як такої, що вже не мислить себе без цих новітніх технологій. Творячи новий образ себе людина замикає його на структурах життєвого світу, можливо лише для того, щоб через деякий час «розімкнути» (cf. Мелков 2023) нежиттєздатні структури і створити щось інше.

8. Таким чином адекватне оцінювання природи і місця технологій через структури життєвого світу людини важливо не лише для розуміння того, що таке і навіщо існують технології, а і для відповідного саморозуміння людини.

Список літератури:

1. Berger, P. Luckmann, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin, 1991.
2. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action. Vol. I: Reason and the Rationalization of Society*. T. McCarthy (trans.). Boston: Beacon. 1984.
3. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action. Vol. II: Lifeworld and System*. T. McCarthy (trans.). Boston: Beacon. 1987.
4. Velleman, D. *How to Prove It: A Structured Approach*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2019
5. Machover, M. *Set Theory, Logic and their Limitations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996
6. Davidson, D. *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Oxford UP, 2001
7. Husserl, E. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Translated by D. Carr. Evanston, US: Northwestern University Press, 1970
8. Husserl, E. *Cartesian meditations: an introduction to phenomenology* (Trans. Dorian Cairns). The Hague: Martinus Nijhoff, 1960
9. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А.М. *Комунікативна практична філософія*. К.: Лібра, 1999. С. 287 – 324
10. Доннікова І.А., Кривцова Н. В. Освіченість освітян або хто і як має навчати мислити // *Ця збірка*
11. Єрмоленко А.М. *Комунікативна практична філософія*. К.: Лібра, 1999
12. Ляшенко Д.М. Теоретико-множинне замикання та системні дескриптори // *XI Уйомовські читання: Матеріали Наукових читань пам'яті Авеніра Уйомова*. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023
13. Мелков Ю.О. Відкритість як парадигма людського мислення: постнекласичний тип раціональності та вища освіта для майбутнього // *Ця збірка*.

Lyashenko Dmitriy. THE PROBLEM OF TECHNOLOGY AND THE CLOSURE OF THE STRUCTURES OF THE "LIFEWORLD": THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL CONTEXT.

Possible variants of the relationship between human being and technology are explicated from the standpoint of specific metaphysical presuppositions. The results are analyzed using the concept of the "life world" from Habermas' integral theory of communicative action.

Keywords: the problem of technology, lifeworld, closure, Habermas.

**ВІДКРИТІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ЛЮДСЬКОГО МИСЛЕННЯ:
ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ТИП РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ВИЩА ОСВІТА
ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО**

Юрій Мєлков,
доктор філос. наук, ст. дослідник,
Інститут вищої освіти НАПН України
(Київ, Україна)

Анотація. Тези доповіді присвячено філософському аналізу специфіки людського мислення за сучасної доби розвитку інформаційних технологій і штучного інтелекту. Акцент робиться на таких особливостях культури мислення освіченої людини, як відкритість, поліпарадигмальність, моральнісність. Приділено також увагу сучасній парадигмі вищої освіти, закликаної формувати людину для життя у світі ХХІ ст.

Ключові слова: штучний інтелект, людське мислення, відкритість, вища освіта.

Розвиток і розповсюдження інформаційних технологій і особливо популяризація використання штучного інтелекту становить собою один із найбільш актуальних викликів для сьогоденної освіти, науково-дослідницької діяльності та філософської думки. Поява нейромереж, здатних давати осмислені відповіді при «спілкуванні» з людиною й обробляти величезні обсяги інформації, та зокрема відкриття публічного доступу до ChatGPT у листопаді 2022 р. змушує дослідників задаватися питанням про природу людського мислення такого місце у взаєминах з новітніми інформаційними технологіями.

Як можливе створювальне знання за доби «створювального штучного інтелекту» (generative AI), що залишається на долю людини та людського мислення при здатності комп'ютерів виконувати практично ті ж самі функції? Чи є взагалі сенс у тому, щоби сприймати штучний інтелект як щось небезпечне для людини? Значимості останньому питанню додає зокрема та обставина, що у травні 2023 року керівники індустрії AI звернулися до громадськості та до керівництва США із застереженням, що розвиток тих технологій, якими вони займаються, становить собою екзистенційну загрозу для людства та має бути оцінений як суспільний ризик, подібний до тих, що пов'язані з пандемією чи з ядерною війною

[3]. Мабуть, ще більш наочною та реальною виявляється загроза безробіття для окремих професій, представники яких побоюються, що штучний інтелект здатний взяти на себе їх посадові обов'язки. Розробники ChatGPT зазначають зокрема, що їх нейромережа виконує відповідні функції принаймні на 50% швидше за людину; близько 19% робітників США може відчувати вплив AI на половину своєї професійної діяльності, – проте показово, що дослідники при цьому не розрізняють допоміжну роботу штучного інтелекту від повного заміщення ним функцій людини-фахівця [2].

На мій погляд, при всій обґрунтованості зазначених застережень штучний інтелект не становить собою щось особливо нове порівняно з іншими, так само штучними, загрозами життю людини на кшталт тієї є ж атомної енергетики чи загалом майже будь-якої потенційно шкідливої технології. Ядерна енергія може бути використана на користь людині (звичайно, при дотриманні техніки безпеки), а не тільки в якості зброї, – так саме і наслідки використання AI загалом і нейромереж на зразок ChatGPT зокрема, вочевидь, залежать від способу такого їх використання. Іншими словами, штучний інтелект не може виступати *суб'єктом* – чи то знання, чи то суспільних перетворень. До речі, в цьому контексті не можна також не зазначити, що вже сам усталений україномовний вираз «штучний інтелект» не є досить точним перекладом англomовного «artificial intelligence»: в останньому випадку йдеться все ж таки не про *інтелект*, тобто не про розум і не про свідомість, якій властиве певне розуміння, а скоріше про здатність сприймати та обробляти інформацію. Власне, інформація – на відміну від знання, а тим більше від мудрості – є принципово безсуб'єктним феноменом: вона має матеріальний носій, яким може виступати як папір, так і штучний інтелект, але вона не є пов'язаною зі своїм безособовим носієм істотним чином. Знання є інформацією, засвоєною певною людиною, – відповідно, інформація є знанням, відчуженим від людини: інформацію можна передати чи продати, а тому вона цілком здатна бути предметом оперування з боку штучного інтелекту.

Штучний інтелект, у свою чергу, є окремою функцією комп'ютера, тобто машини. Саме тому сучасні запитання щодо його можливостей та обмеженості дуже нагадують дискусії 1960-х років на тему «чи може машина мислити»: така подібна проблематика виникла під час попередньої промислової революції, за доби світоглядного технократичного оптимізму, пов'язаного з успіхами НТР, – і поступово зійшла нанівець у 1970-і роки, аби повернутися на новому рівні півстоліття потому. Втім, на мій погляд, розвиток AI зокрема та інформаційних технологій в цілому має в цьому плані скоріше кількісний, аніж якісний характер: ідеї мислителів середини XX ст., які обґрунтовували нездатність машини «мислити» (у повному, філософському сенсі цього слова, що не зводить мислення до виконання формальних логічних операцій), залишаються актуальними і сьогодні. Так, як зазначав один із засновників Київської школи філософії П. В. Копнін ще у 1961 році, аби мислити, матерія має жити не лише в біологічному, але й у соціальному сенсі: мислення є продуктом суспільної історії, а тому машина не здатна мислити – мислить людина за допомогою машини, так само як землю копає не екскаватор, а людина за допомогою екскаватору. Так, «машинне мислення» (тобто, те саме, ще ми його сьогодні йменуємо «штучним інтелектом») має практично необмежені можливості для свого розвитку, але воно

ніколи не може виступати субстанційним, самостійним мисленням, відокремленим від людини: якими б «розумними» не ставали машини, вони залишаються лише засобами для діяльності людини, що буде передаватиме їм все більшу кількість допоміжних функцій, залишаючи собі найголовніше – власне мислення як творчу активність [1, с. 112].

Саме остання положення, як на мене, влучно характеризує й сучасні перспективи використання AI: дані технології, зокрема й нейромережі, можуть взяти на себе суто *механічні* сторони людської діяльності, залишивши людині власне людське. Тому побоювання, скажімо, письменників чи математиків щодо позбавлення їх роботи з боку ChatGPT обґрунтовані хіба що в тому плані, що лише найбільш елементарні та, так би мовити, «неякісні» тексти чи обчислювання можуть і мають бути віддані машині: справжнім творцям нема чого лякатися! Іншими словами, штучний інтелект не здатний до творчості вже за самим своїм визначенням. Якщо спробувати сформулювати особливості парадигми людського мислення, що роблять її якісно відмінною від «машинного мислення», то, мабуть, такі особливості будуть недаремно збігатися з характерними рисами сучасного, постнекласичного типу наукової раціональності, що відзначається принциповою людиномірністю.

Першою та найбільш важливою такою рисою виступає *відкритість*. Штучний інтелект здатний виконувати лише «закриті» завдання та функції – тобто, такі, що можуть бути логічно описані за допомогою обмеженої кількості операторів, відповідають чітко поставленій меті та піддаються формалізації. Штучний інтелект діє за програмою: він у принципі нездатний діяти відкрито – вільно, незапрограмовано, відхиляючись від інструкцій (звичайно, якщо не брати до уваги можливість програмних помилок, що, як і самі програми, є помилками людини як творця даної програми, а зовсім не результатом вільної та самостійної дії цієї останньої). Мабуть, це відповідає образу «ідеального виконавця», який на 100% дотримується заздалегідь визначених стандартів і міг би бути взірцевим робітником за доби Модерну, – втім, за умов сучасного світу, що характеризується принциповою невизначеністю та непередбачуваністю, а тому й неможливістю будь-яких гарантованих приписів щодо певної діяльності, така постать «робітника-машини» вочевидь поступається у значимості людині, здатній до критичного та самостійного мислення, до зміни своєї поведінки відповідно до обставин, що також стрімко змінюються.

Феномен відкритості, що сьогодні знаходить свій вираз зокрема й у становленні «відкритої науки», може бути доповнений і такими рисами суто людського мислення, як поліпарадигмальність і моральнісність: штучний інтелект не може мислити, що називається, «out of the box», й особливо – мислити, враховуючи міркування етичного плану та виходячи за межі суто раціонального, навіть просто розсудкового оперування поняттями. Відповідно до ідеї постнекласичного типу наукової раціональності, людина виступає свого роду метаспостерігачем: вона не просто спостерігає навколишній світ, але й осмислює його, оцінюючи можливі перспективи його розвитку як більш або менш бажані – і намагаючись сприяти реалізації найбільш оптимальних із них.

Відповідно, найбільшого значення розвиток штучного інтелекту та наше переосмислення феномена людського мислення внаслідок такого розвитку мають

для сфери освіти, й насамперед освіти вищої. Йдеться не лише про прикладні питання щодо того, яким чином слід регулювати (або забороняти) спілкування здобувачів із ChatGPT для забезпечення творчого й самостійного характеру їх роботи: такі аспекти проблеми є беззаперечно важливими, але й більш очевидними. Власне, виклики освіти з боку інформаційних технологій призводять до необхідності повернення до класичного ідеалу культурної освіченої людини, що є різнобічно розвиненою. Така освіченість не зводиться до однієї раціональної сторони людської особистості; як зазначають речники Римського клубу, окреслюючи освіту для майбутнього: «Освіта, зосереджена виключно на розумі, вже недостатня» [4, с. 196]. Перспективи використання AI у справах, що стосуються діяльності розуму та піддається програмуванню, змушує нас задаватися питанням про розвиток вищої освіти у напрямі посилення акценту на етичній, художньо-емоційній, вольовій сфері особистості. Звичайно, такий розвиток є досить проблематичним на сьогодні та має становити зміст значного обсягу подальших досліджень, – проте, можна згадати, що саме вітчизняна філософська традиція, в особі і Г. С. Сковороди, і П. Юркевича, і П. В. Копніна, завжди наголошувала саме на цьому аспекті, а тому може виступати світоглядним підґрунтям формування вищої освіти для майбутнього.

Список літератури:

1. Копнин П. В. Понятие мышления и кибернетика. Вопросы философии. 1961. № 2. С. 103–112.
2. Hurst L. OpenAI says 80% of workers could see their jobs impacted by AI. These are the jobs most affected. *Euronews*. 30 March 2023. – URL: <https://www.euronews.com/next/2023/03/23/openai-says-80-of-workers-could-see-their-jobs-impacted-by-ai-these-are-the-jobs-most-affe>
3. Roose K. A.I. Poses ‘Risk of Extinction,’ Industry Leaders Warn. *The New York Times*. 30 May, 2023. – URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/30/technology/ai-threat-warning.html>
4. Weizsäcker E. U. von, Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome. New York: Springer Verlag, 2018. – 220 p.

Mielkov Yurii. OPENNESS AS THE PARADIGM OF HUMAN THINKING: POST-NON-CLASSICAL TYPE OF RATIONALITY AND HIGHER EDUCATION FOR THE FUTURE.

The theses of the report are devoted to the philosophical analysis of the specifics of human thinking under the era of the development of information technology and artificial intelligence. Emphasis is placed on such features of the culture of thinking of an educated person as openness, polyparadigmality, and morality. Attention is also paid to the features of the contemporary paradigm of higher education, called to form a person for life in the world of the 21st c.

Keywords: artificial intelligence, human thinking, openness, higher education.

ОСВІТНІ ПЕРСПЕКТИВИ КОЛАБОРАЦІЇ ЛЮДИНИ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Григорій Міненко,

доктор гуманітарних наук, професор академічного департаменту соціальних наук, Європейський гуманітарний університет

(м. Вільнюс, Литва)

Олександр Пупцев

доктор соціальних наук, професор академічного департаменту гуманітарних наук та мистецтв, Європейський гуманітарний університет

(м. Вільнюс, Литва)

Анотація. Розповсюдження технологій ШІ радикально змінює саму сутність та принципи освітньої діяльності. ШІ перетворюється на фактичного суб'єкта освітньої діяльності поряд з викладачем та студентом. На передній план виходить проблематика колаборативної діяльності всіх трьох суб'єктів.

Ключові слова: штучний інтелект, модель університету, методи навчання, компетенція

Коллаборативное мышление предполагает готовность к широкому взаимодействию с идеями других людей, опору на них, а также способность индивида фильтровать и оценивать эти идеи в контексте собственных ценностей и убеждений. Исследования показывают ключевую роль коллаборативных подходов в современном высшем образовании [4]. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) рассматривает коллаборацию и коммуникацию в качестве ключевых для 21 века навыков как преподавателей, так и студентов [7]. Коллаборативное обучение предполагает ответственность студентов за определение собственных подходов к принятию ролей и согласование в рамках творческого взаимодействия процессов организации, координации и выполнения учебных задач. Переживаемая обществом в последние десятилетия всеобщая дигитализация создает особенно широкие возможности и перспективы для коллаборативного обучения. С этим связано развитие с 1990-х гг. новой междисциплинарной области теории и практики образования, направленной на интеграцию результатов обучения, социальных процессов и технологий, под названием «коллаборативное обучение с компьютерной поддержкой». В рамках данной модели студенты овладевают коллаборативными групповыми практиками, индивидуальными когнитивными навыками и технологически усиленными возможностями, что в дальнейшем позволяет им справляться с вызовами современных социальных проблем. Различного рода технологии, платформы и девайсы становятся активными посредниками в реализации задач учебной деятельности, во взаимодействии между студентами и преподавателями.

Включение на предшествующих этапах дигитализации новых технологий и различного рода гаджетов в образовательные практики существенно изменили формы и модели учебной деятельности, характер которой, тем не менее, оставался прежним. Активная интеграция во все образовательные процессы и формы деятельности искусственного интеллекта (ИИ) определяет суть начинающегося на

наших глазах нового этапа дигитализации институтов и практик образования. Процесс внедрения ИИ и искусственных нейронных сетей в практики образования предполагает глубокое преобразование многих методов обучения и оценки, радикально меняя саму суть образовательной деятельности. В частности, речь идет об интеллектуальных системах обучения, о системах оценки успеваемости учащихся, о внедрении в учебный процесс интеллектуальных виртуальных агентов, говорящих роботов, гуманизированных чат-ботов, о многообразных методах обучения, основанных на принципах работы ИИ. Более того, важнейшей задачей сегодня оказывается развитие реального и фактически равноправного партнерства между человеком и машиной в учебном процессе, коллаборативного взаимодействия между ними.

Исследователи по-разному трактуют особенности и возможности ИИ. Чаще всего ИИ рассматривается как совокупность машин, компьютеров или компьютерных систем, имитирующих когнитивные функции, обычно связанные с человеческим разумом. Иными словами, имеются в виду технические системы, разработанные для взаимодействия с окружающим миром на основе определенных возможностей (например, визуального восприятия и распознавания речи) и интеллектуального поведения (например, оценки доступной информации и принятия наиболее разумных решений) для достижения характерных для человека целей [2]. Тем самым ИИ в сочетании с интернетом вещей и наукой о больших данных может сделать систему образования богаче за счет включения дополненного интеллекта с целью развития когнитивных способностей, навыков принятия решений и обретения необходимого опыта. Соответственно, коллаборация между человеком и ИИ способна создать уникальную среду, которая оптимизирует обучение, развивает персонализированный подход и стимулирует развитие критического мышления и творческих навыков.

Одним из главных преимуществ коллаборации между человеком и ИИ в образовании является возможность формирования персонализированной образовательной среды. ИИ может анализировать данные обучающегося, его/ее предпочтения, уровень знаний и способностей, чтобы предложить индивидуальную программу обучения. Это позволяет студентам учиться в своем собственном темпе и сосредотачиваться на областях, требующих дополнительных усилий. Такой подход способствует росту эффективности обучения и повышению успеваемости студентов. Важно при этом учитывать, что различные модели и форматы ИИ все больше способны учиться друг у друга, что позволяет предположить, что в обозримом будущем они, вероятно, приобретут по-настоящему человеческий уровень когнитивных способностей.

Сегодня нам трудно даже предположить, как не в очень отдаленном будущем будут выглядеть наши учебные заведения, направляемые и управляемые ИИ. Но уже ныне мы можем сказать, что в сердцевине учебной деятельности все более будут оказываться различные практики человеко-машинного партнерства, где ИИ будет выполнять во многом ведущую роль в «целях защиты прав человека и развития у всех людей соответствующих ценностей и навыков, необходимых для эффективного взаимодействия человека и машины в повседневной жизни»

Параллельно с коллаборативным, в процессе обучения и работы, а также для устойчивого развития» [1]. Можно утверждать, что наряду с традиционными

субъектами учебного процесса – преподавателем и студентом – в его структуре появляется новый, третий субъект, а именно, искусственный интеллект, прежде всего в формате чат-ботов. Следовательно, предельно актуальной задачей становится формирование и студентов и преподавателей навыков и компетенций коллаборации с этим новым субъектом. Использование возможностей ИИ позволяет отказаться от распространенного в традиционных моделях образования принципа «один размер на всех» и предложить инструменты учебной деятельности, которые персонализировали бы обучение и были бы адаптированы к индивидуальным потребностям и возможностям.

Программное обеспечение ИИ, которое обучается и адаптируется применительно к индивидуальным потребностям каждого учащегося, предоставляет преподавателям возможность помогать учащимся именно там и тогда, где и когда это необходимо, и организует процесс обучения так, чтобы ни один из них не стал отстающим. Это действительно индивидуальный подход к обучению. Все преподаватели должны иметь навыки работы с таким ИИ-ассистентом, или ИИ-тьютором. Фактически каждый студент сможет получить индивидуального тьютора, что позволит учащимся своевременно получать необходимую помощь, не тратя при этом время преподавателя на рутинные консультации. Интеллектуальные помощники преподавателей могут автоматизировать значительную часть их работы, например, предоставляя справочные материалы, объяснения и задания. Особенно важно, что такие помощники могут составлять индивидуализированные планы обучения, основанные на уникальных потребностях каждого студента. Кроме того, онлайн-платформы обучения, подкрепленные ИИ, могут предоставлять доступ к образованию в удаленных регионах, помогать преодолевать языковые барьеры, а также обеспечивать реальную инклюзивность учебного процесса.

Рассматривая коллаборативное обучение в условиях активных образовательных практик с применением ИИ в высшей школе, важно обозначить некоторые направления научных исследований, требующие пристального внимания специалистов: менеджмент управления образовательными системами, обновление дидактических методов и технологий обучения, формирование у традиционных субъектов образования (студентов и преподавателей) необходимых компетенций.

Менеджмент управления образовательными системами подлежит существенной трансформации, учитывающей неизбежные изменения существующих моделей университетов под воздействием ИИ [3]. При этом целесообразно сохранить понимание современного университета как образовательной экосистемы с коллаборативным принятием управленческих решений [5, 6]. Роль и место ИИ в новых моделях управления университетом будут постоянно расширяться и неуклонно влиять как на структуру и функции подразделений учреждения образования, так и на состав менеджеров. ИИ можно будет использовать для автоматизации определенных задач и процессов в административных подразделениях, таких как финансы, кадры и студенческие службы, что уменьшит потребность в ручном труде и предполагает повышение эффективности управления [6].

Образовательная составляющая исследований предполагает постепенное и неуклонное изменение функций преподавателя. Важно отметить, что ИИ вряд ли полностью заменит «живых» преподавателей, но скорее улучшит их работу и высвободит их время для задач более высокого уровня и взаимодействия со студентами и коллегами [6]. В этой связи преподавательскому составу университетов потребуются инструкторы/операторы по работе с ИИ, которые наряду со специалистами по дизайну учебной деятельности смогут оказывать консультативную помощь преподавателям и студентам, а часть высококвалифицированных преподавателей возьмет на себя роль экспертов по оценке качества работы самого ИИ.

В связи с кардинальным изменением учебного процесса, в котором, как отмечалось выше, наряду с преподавателем и студентом равноправным участником становится ИИ, современные дидактические методы обучения претерпят обновление, трансформируется сам учебный процесс. В этой ситуации роль коллаборативного обучения многократно возрастет, так как возникнет необходимость использования ИИ для организации коллективных проектов и выполнения заданий, где студенты работают в командах, обмениваются знаниями и опытом. ИИ сможет предлагать инструменты для совместного редактирования документов, планирования и координации работы в коллаборативных группах.

Параллельно с коллаборативным обучением значительно повышается роль других дидактических методов и технологий: человеко-машинное обучение; интерактивное и адаптивное обучение; использование виртуальной/дополненной реальности; автоматизация оценивания работ студентов и многое другое.

Процесс активного внедрения ИИ и эффективного его применения в образовательной среде в высшей школе невозможен без совершенствования компетенций преподавателей и студентов. Особая ответственность в этой ситуации кладется на профессорско-преподавательский состав, которому потребуется постоянно развивать целый ряд способностей: анализировать и интерпретировать большие объемы информации различной природы; разбираться с техниками и технологиями работы с ИИ; уметь принимать экономические решения с учетом этических и нравственных норм поведения человека в социуме; быть гибким в условиях необходимости постоянной адаптации к непрерывно меняющимся конкретным ситуациям и др. Не обращаясь к узко-предметным компетенциям, выделим общие функции, которыми преподавателям придется активно заниматься: организация поликультурного образования; мотивационное обеспечение обучения; развитие у студентов критического и креативного мышления; оказание психолого-эмоциональной поддержки обучения; обучение студентов эффективному коммуникативному взаимодействию и умениям презентовать себя публично; обучение ораторскому мастерству и красноречию, ведению дискуссий и т. д. [3].

Мы кратко обозначили только некоторые тенденции преобразования образовательной деятельности под влиянием активного участия в ней искусственного интеллекта. Очевидно, что роль коллаборации человека и искусственного интеллекта будет только расширяться. Сегодня трудно предвидеть, как будет развиваться человеко-машинное партнерство в учебном процессе, какие формы оно будет принимать. Не вызывает сомнения одно: мы

находимся на рубеже смены модели организации учебной деятельности в высшей школе. И к этому нужно быть готовыми.

Список літератури:

1. Пекинский консенсус по искусственному интеллекту и образованию. Итоговый документ Международной конференции по искусственному интеллекту и образованию “Планирование образования в эпоху искусственного интеллекта: задать направление технологическому прорыву”. 16-18 мая, 2019 г. (https://d-russia.ru/wp-content/uploads/conf_AI_China.pdf)

2. Churi, P. et al. (eds). *Artificial Intelligence in Higher Education: A Practical Approach*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2023. 248 p.

3. Kabashkin, I.; Misnevs, B. & Puptsau A. *Transformation of the university in the age of artificial intelligence: models and competences*, Transport and Telecommunication. 2023 (in publication).

4. Miniankou, R. & Puptsau, A. (2023). *Online collaborative learning: use and efficiency evaluation*. Kabashkin, I. et al. (eds). *Reliability and Statistics in Transportation and Communication*. Cham, Switzerland: Springer, 2023. Pp. 498–509.

5. Misnevs, B. & Kabashkin, I. *Services Delivery Model for Education-as-a-Service Based Framework*. In: Kabashkin, I. et al. (eds). *Reliability and Statistics in Transportation and Communication*. Cham, Switzerland: Springer, 2023. Pp. 523–538.

6. Misnevs, B., Kabashkin, I. & Užule, K. *Education Mobility as a Service: Model of the Ecosystem*. In: Kabashkin, I. et al. (eds). *Reliability and Statistics in Transportation and Communication*. Cham, Switzerland: Springer, 2022. Pp. 598–607.

7. *PISA 2015 Collaborative Problem-Solving Framework*. In: *PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematic, Financial Literacy and Collaborative References*. Paris: OECD Publishing, 2017. Pp. 131–188.

Miniankou Ryhor, Puptsau Alexander. EDUCATIONAL PERSPECTIVES OF HUMAN AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE COLLABORATION.

The spread of AI technologies is radically changing the very essence and principles of educational activity. AI is turning into an actual subject of educational activity along with a teacher and a student. The problems of collaborative activity of all three subjects come to the fore.

Keywords: artificial intelligence, university model, teaching methods, competencies.

СВОБОДА ВОЛІ І ЯК НА НЕЇ ВПЛИВАЄ ІДЕОЛОГІЯ ВЛАДИ

Данило Морозов,

курсант 2 курсу, Навчально-науковий інститут навігації,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

науковий керівник – Микола Нікульчев,

к. філос. н., доцент кафедри філософії,

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

Анотація. У тексті розглядається взаємозв'язок між ідеологією влади та свободою волі та їх важливість для суспільства. Зазначається, що ідеологія влади грає ключову роль у формуванні політичних структур і визначенні способів здійснення влади. Також наголошується на важливості збереження балансу між ідеологією влади та свободою волі для ефективного функціонування суспільства. Вказується на позитивний і негативний вплив ідеології влади на суспільство, а також на роль масових медіа і соціальних мереж у формуванні ідеології влади. Робиться висновок про те, що свобода волі та ідеологія влади взаємопов'язані і можуть впливати одна на одну, а розуміння цього взаємозв'язку є ключовим для розвитку суспільства.

Ключові слова: воля, влада, життя, права, ідеологія, суспільство.

Свобода волі є однією з фундаментальних категорій філософії, яку багато разів обговорювали та досліджували численні філософи. У даній роботі ми спробуємо розглянути тему свободи волі в контексті ідеології влади. Свобода волі є поняттям, яке охоплює безліч питань, відносно яких філософи різних часів та культур намагалися знайти відповідь.

Відомо, що свобода волі може бути забезпечена або обмежена соціальними, політичними та культурними чинниками. Контекст ідеології влади може мати великий вплив на те, як сприймається індивідуальна свобода волі, а також на те, які обмеження встановлюються для неї. Ідеології влади можуть навіть сприяти утвердженню певних форм свободи волі, які відповідають їхнім цілям та інтересам. Однак існують інші форми свободи волі, які можуть бути обмежені або навіть порушені ідеологією влади. Філософи в своїх дослідженнях часто звертали увагу на те, що індивідуальна свобода волі може бути досить обмеженою в реальному житті. Однак свобода волі може мати різні форми, і філософи розрізняють, наприклад, свободу вибору та свободу волі у самому собі. У теорії політики та філософії права свобода волі відіграє важливу роль, коли йдеться про права та обов'язки громадян у демократичних суспільствах. У контексті ідеології влади можуть виникати суперечності між прагненням збереження індивідуальної свободи та інтересами держави або влади. Одним з ключових викликів у сучасному світі є забезпечення індивідуальної свободи волі. Ідеологія влади може впливати на

сприйняття та здійснення свободи волі. Наприклад, тоталітарні режими прагнуть контролювати свободу волі своїх громадян, обмежувати доступ до інформації та переслідувати думки, які не збігаються з офіційною ідеологією. З іншого боку, демократичні режими можуть допомагати забезпечити більш високий рівень свободи волі, гарантуючи права та свободи громадян, включаючи свободу слова та віросповідання. Проте, навіть у демократичних режимах можуть існувати обмеження свободи волі. Наприклад, закони щодо національної безпеки, боротьби з тероризмом та інші надзвичайні ситуації можуть призвести до обмеження свободи волі. Також, більшість демократичних країн мають законодавство, яке регулює дії людей, щоб захистити права та безпеку інших громадян, такі як закони щодо насильства, крадіжок та інших злочинів. Отже, свобода волі може здійснюватись різними способами в залежності від ідеології влади, країни та ситуації. Важливо забезпечувати баланс між свободою волі та іншими цінностями, такими як безпека та захист прав інших людей.

Ідеологія влади та її сутність – це одне з найбільш важливих питань, яке ми повинні розуміти, щоб зрозуміти, як функціонує наше суспільство. Ідеологія влади може бути визначена як система поглядів та цінностей, які визначають політичну владу та її функціонування.

Ідеологія влади грає важливу роль у формуванні нашого суспільства. Вона визначає, які ідеї та цінності вважаються важливими, та яким чином вони будуть впроваджуватись. Ідеологія влади може бути використана як інструмент для зміни поведінки та думок людей. Тому вона є важливим елементом будь-якої політичної системи. Вона також є важливим фактором у формуванні та функціонуванні політичної системи, визначає систему цінностей та поглядів, які відображають прагнення та цілі політичної влади. Оскільки ідеологія влади має великий вплив на соціальне та культурне життя суспільства, важливо мати чітке розуміння її сутності та механізмів дії.

Ідеологія влади може бути використана для забезпечення стабільності та збереження статус-кво, або ж для реалізації змін та реформ. При цьому, ідеологія може бути використана як інструмент маніпулювання суспільством, змінюючи поведінку та думки людей, або як засіб мобілізації громадської підтримки для реалізації політичних цілей.

Ідеологія влади часто базується на певних політичних, економічних та соціальних доктринах, які відображають інтереси та цінності політичної еліти. Вона також може бути пов'язана з національною, релігійною чи іншою ідентичністю, що відіграє важливу роль у формуванні політичних дискусій та конфліктів.

Незалежно від того, яка ідеологія влади присутня у політичній системі, важливо, щоб вона забезпечувала здійснення функцій влади та враховувала інтереси всього суспільства. Тільки тоді може бути забезпечена стабільність та розвиток демократичного суспільства.

Свобода волі є однією з найбільш цінних ідей, яка формує сучасне суспільство. Вона означає можливість вибору, самостійного рішення та

відповідальності за свої вчинки. Свобода волі може бути дуже складною для досягнення, оскільки іноді наші власні дії можуть обмежувати свободу інших.

У сучасному світі ідеологія влади та свобода волі зустрічаються у багатьох аспектах життя людей. Вони взаємодіють між собою і можуть мати великий вплив на розвиток суспільства. Наприклад, певна ідеологія влади може використовуватись для обмеження свободи волі людей, або ж навпаки - для її захисту.

Свобода волі – це одна з основних цінностей, на яких ґрунтується сучасне суспільство. Це означає, що кожна людина має право самостійно вирішувати свої проблеми та обирати свій життєвий шлях. Однак, разом з тим, свобода волі накладає на нас велику відповідальність, оскільки наші дії можуть впливати на інших людей та суспільство в цілому.

Ідеологія влади може бути використана як засіб для забезпечення свободи волі людей, але також може призводити до її обмеження. Наприклад, певні політичні режими можуть використовувати ідеологію влади для підтримки свого політичного режиму та обмеження свободи виразу думок, віри, та прав людини. Однак, в той же час, ідеологія влади може бути використана для захисту свободи волі, наприклад, для забезпечення рівності перед законом та захисту прав людини.

Отже, свобода волі та ідеологія влади є двома важливими аспектами сучасного суспільства. Вони взаємодіють між собою та можуть мати великий вплив на життя людей та розвиток суспільства в цілому. Важливо розуміти, як ідеологія влади впливає на свободу волі, і як можна використовувати її для захисту та підтримки цієї цінності.

Таким чином, взаємодія свободи волі та ідеології влади в сучасному суспільстві є досить складною та багатогранною проблемою, яка потребує серйозного дослідження та аналізу. Необхідно враховувати різноманітні фактори, які впливають на цю взаємодію, такі як історичні, політичні, економічні та культурні.

Одним з найважливіших факторів є роль масових медіа та соціальних мереж у формуванні ідеології влади та її вплив на свободу волі. За допомогою медіа та соціальних мереж можна легко маніпулювати думками та поглядами громадян, впливаючи на їхні рішення та дії.

Проте, свобода волі є важливим елементом будь-якого демократичного суспільства, і необхідно знайти баланс між свободою волі та ідеологією влади. Наприклад, ідеологія влади може бути необхідною для захисту прав та свобод громадян, проте вона не повинна обмежувати свободу вираження думок та поглядів, а також інших прав громадян.

Отже, можна стверджувати, що ідеологія влади та свобода волі є взаємопов'язаними поняттями, які необхідно зберігати в балансі для ефективного функціонування суспільства. Необхідно продовжувати досліджувати ці поняття та їх взаємодію, щоб знайти способи досягнення більшого рівня свободи та рівності в суспільстві.

Поняття ідеології влади описує теоретичні підходи до формування та здійснення влади в суспільстві. Ідеологія влади включає в себе цінності, погляди та практики, які визнаються правлячим класом, партією або владою та використовуються для підтримки їхньої влади.

У суспільстві ідеологія влади відіграє ключову роль у формуванні політичних структур та органів влади, а також у визначенні способів здійснення влади. Ідеологія влади визначає політичну програму та стратегії влади, а також реалізується через політичні інститути, які відповідають за забезпечення безпеки, правопорядку, економічного розвитку, охорони здоров'я та освіти.

Сутність ідеології влади полягає в тому, що вона визначає цілі та ідеї, які встановлюються правлячим класом або владою, і є основою для прийняття політичних рішень. Ідеологія влади включає в себе ряд питань, таких як соціальні проблеми, відносини між національними та етнічними групами, економічні політики та інші питання, які можуть вплинути на життя громадян.

Ідеологія влади може мати як позитивний, так і негативний вплив на суспільство. Позитивний вплив полягає в тому, що вона може забезпечувати стабільність, розвиток та благополуччя в суспільстві. Негативний вплив полягає в тому, що вона може бути використана для приховування корупції, насильства та інших форм порушення прав людини.

У даній роботі ми спробували дослідити тему свободи волі в контексті ідеології влади, зосередившись на аналізі поняття ідеології влади, її сутності та ролі у суспільстві, різних концепцій та теорій свободи волі та їх взаємодії з ідеологією влади в сучасному суспільстві. Також ми розглянули роль масових медіа і соціальних мереж у формуванні ідеології влади.

За результатами дослідження можна зробити висновок про те, що свобода волі та ідеологія влади є взаємопов'язаними та взаємодіють між собою в сучасному суспільстві. Зокрема, ідеологія влади може впливати на вільність волі людей, а свобода волі може змінювати ідеологію влади. Масові медіа та соціальні мережі також впливають на формування ідеології влади та свободу волі, що робить їх важливими факторами у сучасному суспільстві. Отже, розуміння взаємозв'язку між свободою волі та ідеологією влади є ключовим для аналізу та розвитку суспільства в цілому.

Morozov Danylo. FREEDOM OF WILL AND HOW IT IS INFLUENCED BY THE IDEOLOGY OF POWER.

The text examines the relationship between the ideology of power and freedom of will and their significance for society. It is stated that ideology of power plays a crucial role in shaping political structures and determining the exercise of power. It also emphasizes the importance of maintaining a balance between the ideology of power and freedom of will for the effective functioning of society. The text highlights both the positive and negative impacts of the ideology of power on society, as well as the role of mass media and social networks in shaping the ideology of power. It concludes that freedom of will and the ideology of power are interrelated and can influence each other, and understanding this interconnection is essential for societal development.

Keywords: will, power, life, rights, ideology, society.

МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА МІЖЛЮДСЬКИХ ВІДНОСИН

*Марина Покотілова,
курсантка 2 курсу, Навчально-науковий інститут навігації,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)
науковий керівник – Микола Нікульчев,
к. філос. н., доцент кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація: Моральні принципи є важливою складовою людського життя та взаємодії між людьми. Моральні принципи та цінності визначають те, як ми повинні поводитися у відносинах з іншими людьми, як повинні вирішувати моральні дилеми та які дії є морально правильними чи неправильними. Моральні принципи є основою соціальної справедливості та рівноправності, і вони відіграють важливу роль у боротьбі з дискримінацією та насильством. Дані тези висвітлюють, що мораль виступає як невід'ємна складова суспільства, спрямована на регулювання поведінки людей та забезпечення гармонії та справедливості. Тезами акцентується увага на важливості навчання моралі та розвитку моральних якостей у суспільстві, особливо серед молодого покоління.

Ключові слова: мораль, цінності, суспільство, духовність, норми поведінки.

Мораль – це особлива, культурно-нормативна форма небіологічного регулювання людських взаємин. Вона є складним механізмом взаємодії в якому розрізняють такі елементи як: моральна свідомість, моральні відносини, моральні вчинки. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що моральні принципи є важливою складовою людського життя та взаємодії між людьми. Моральні принципи та цінності визначають те, як ми повинні поводитися у стосунках з іншими людьми, як повинні вирішувати моральні дилеми та які дії є морально правильними чи неправильними. Моральні принципи також визначають, як ми повинні ставитися до інших людей, як повинні поводитися у різних ситуаціях та як повинні діяти у складних етичних ситуаціях.

Людські відносини ґрунтуються на взаємодії, співпраці та взаєморозумінні, і моральні принципи важливі для забезпечення цих взаємин. Якщо ми дотримуємося моральних принципів, то ми відчуваємо більшу довіру та повагу від інших людей, з якими взаємодіємо. У сучасному світі зростає кількість міжкультурних та міжрелігійних взаємин, і моральні принципи стають ще важливішими для забезпечення взаєморозуміння та

мирного співіснування між різними культурами та релігіями. Також важливо зазначити, що моральні принципи є основою соціальної справедливості та рівноправності, і вони відіграють важливу роль у боротьбі з дискримінацією та насильством.

Григорій Сковорода, український філософ, письменник та поет, був великим прихильником ідеї моральної чистоти та духовності. Він розглядав мораль як основу людських відносин та вважав, що тільки через дотримання моральних принципів можна забезпечити гармонійне функціонування суспільства та взаєморозуміння між людьми. У своїх творах Г. Сковорода звертав увагу на важливість моральної чистоти та принципів доброчесності у поведінці людини. Він писав, що «мораль – це те, що робить людину дійсно великою, а не зовнішнє багатство чи підвладність життєвим спокусам» [3, с. 73]. Також він підкреслював, що моральні принципи є необхідними для забезпечення гармонійних відносин між людьми та для побудови мирного та праведного суспільства. У своїх творах, зокрема в «Розмові діда зі своїм зятем» та «Філософських бесідах», Г. Сковорода наголошує на тому, що моральність повинна бути основою взаємин між людьми, а злочинність та безморальність можуть привести до розбрату та руйнування суспільства [6].

Мирослав Попович, український філософ і культуролог, також був зацікавлений у темі моралі як основі людських відносин. У своїх працях він розглядав моральну дію людини як основу соціальної взаємодії та підкреслював, що моральні принципи повинні бути основою державної політики та культурного розвитку. Попович вважав, що «моральність і духовність – це не менш важливі чинники, ніж економіка та техніка» [4, с. 146]. Він підкреслював наступне: «моральність – це та якість людини, що формується в результаті особистісного досвіду, виховання та соціальної взаємодії» [там же]. Також він наголошував на тому, що моральні принципи повинні бути в основі культурного розвитку та сприяти розумінню та взаємовідносинам між різними культурами та народами. У своїх працях, зокрема в книзі «Державність і культура», Попович зазначав, що моральність має виступати основою не лише міжлюдських відносин, а також державної політики, оскільки тільки через дотримання моральних принципів можлива побудова суспільства та держави.

Різноманітність моралі пов'язана з багатьма дисциплінами, такими як філософія, психологія і соціологія. Філософія вивчає моральні принципи та розробляє теорії етики, які розглядають питання про добро та зло, право та обов'язок, моральність та не моральність. Психологія вивчає моральне поведінку та моральний розвиток людини, досліджує моральні почуття, які допомагають нам розуміти, що є правильним і неправильним. Соціологія досліджує соціальні аспекти моралі, такі як вплив групи на формування моральних уявлень, моральні норми та цінності в різних культурах та суспільствах. Різноманітність моралі зумовлена не тільки філософськими розмірами, але й психологічними та соціологічними. Комбінування цих

різних підходів допомагає нам зрозуміти, як люди формують свої моральні уявлення та вчинки, і дозволяє розвивати більш повне та глибоке розуміння моралі.

Мораль – це система цінностей, правил та норм поведіння в суспільстві, яка контролює відносини між індивідами та вибудовує особистісні якості, пов'язані зі правдивістю, чесністю, повагою та відповідальністю. Як відзначає у своїй монографії І.М. Євхутіч моральні норми та цінності допомагають людям взаємодіяти один з одним в мирі та злагоді, уникати конфліктів та розбіжностей, а також розвивати позитивні міжособистісні відносини [2]. Вони також відображають загальноприйняті моральні стандарти, які сприяють формуванню культури поведінки та соціальної гармонії. Таким чином, мораль є основою людських відносин, оскільки вона відображає загальноприйняті цінності та норми, які регулюють поведінку людей у соціумі та покращують генерування гарних міжособистісних відносин.

Всеоб'ємний характер моралі означає, що моральні наполягання осягають всі сфери діяльності особистості. Вона налагоджує поведінку індивідів та висвітлює загальноприйняті цінності та норми, які пов'язані з такими сторонами життя як: сім'я, робота, дозвілля, політика, етика та релігія [5, с. 24-35]. Шлях до моралі означає міркування про якусь систему норм, правил та оцінок, які регулюють усю поведінку людей з метою досягнення єдності суспільних та особистих інтересів. У моральній свідомості виражені ті можливості прояву себе, які визнані суспільством оптимальними у певний історичний проміжок часу.

Мораль і норми формуються природно-історично, найчастіше стихійно. Вони народилися з практики багаторічного масового життя в поведінці людей і викристалізувалися як зразкові лише тоді, коли суспільство інтуїтивно зрозуміло їхні безсумнівні переваги для загальної солідарності. Тому в принципі мораль розглядається як втілення колективної волі людей, яка намагається узгодити інтереси певних індивідів та інтереси соціуму за допомогою системи вимог, оцінок і правил. На відміну від таких проявів інтелектуального життя суспільства як: наука, мистецтво, релігія тощо) – мораль не є організованою сферою людської діяльності. Тобто в суспільстві відсутні такі організації та інститути, які забезпечують функціонування та розвиток моралі.

Основна функція моралі, звичайно, нормативна. Моральна поведінка, насамперед, як засіб регуляції поведінки людей у соціумі. Цей процес є соціально специфічним: він виникає, коли природний регулятор перестає реагувати на організацію соціального життя. Погоджуючись з думкою канд. псих. Наук Ю. Шаргородського, що мораль виконує різноманітні функції, серед яких можна виділити наступні [7, с. 5-20].

Орієнтуюча функція. Мораль допомагає людям визначити свої цілі та призначення у житті. Вона дає людям певну орієнтацію у світі, допомагає зрозуміти, які дії є правильними та морально прийнятними, а які – ні.

Соціалізуюча функція. Мораль сприяє соціалізації людей, тобто навчання правильному поведженню у суспільстві та вихованню моральності. Вона допомагає формувати в людях загальноприйняті цінності та норми поведінки, що є важливим для гармонійного функціонування суспільства.

Мотиваційна функція. Мораль може стимулювати людей до певних дій та попереджати від інших. Наприклад, людина може виконувати морально правильні дії через свій внутрішній мотив, пов'язаний зі своїми цінностями та переконаннями.

Інтегративна функція. Мораль допомагає інтегрувати суспільство, створюючи загальноприйняті цінності та норми поведінки, які згуртовують людей та забезпечують їхнє спільне функціонування.

Сутність моралі не менш ясно проявляється і в іншій її функції – оціночно-імперативній. Моральне освоєння людиною дійсності передбачає поділ всіх соціальних явищ на «добро» та «зло». За допомогою цих основних категорій моралі і дається власне оцінка будь-якому прояву життя.

Пізнавальна функція моралі певною мірою похідна від оціночної. Стан звичаїв у кожному конкретному епоху є самодіагностикою суспільства, тобто його самопізнання, виражене мовою моральних оцінок, вимог та ідеалів.

Мораль виконує й безліч інших функцій, таких як: виховну, прогностичну, комунікативну тощо. А разом вони й визначають соціальну роль моралі.

З положення про те, що людина за своєю природою визначається відносинами, її світ – це спільний світ, начебто, можна дійти невтішного висновку про те, що особисте вдосконалення саме собою веде до утвердження морально значущих відносин людей. Однак, це не так. Турбота про себе і турбота про інших – це, хоч і взаємозалежні, але все ж таки самостійні моральні завдання. Людина, яка не прагне ідеалу не здатна до утвердження взаємин, які би базувалися на моралі. Якість цих відносин, зокрема і морально, залежить від якості всіх включених у цей процес учасників.

Аристотель був першим філософом, який докладно розглянув питання про природу людських відносин та їх зв'язок з мораллю. Він стверджував, що дружба та інші відносини між людьми можуть бути справжніми і благородними тільки в тому випадку, якщо вони базуються на загальній моральній спрямованості до вищого блага. Аристотель також попереджав про небезпеку занадто вузького розуміння моралі, коли людина зосереджується тільки на своїх власних потребах і користі. Такий підхід може призвести до маніпулювання, тиранії та порушення природного порядку відносин між людьми. Вчений показав, що мораль має широкі

функції, серед яких є встановлення справедливих та благородних відносин між людьми, допомога у досягненні вищого блага та захист від негативних наслідків невірного розуміння моральних цінностей. Аристотель розглядав мораль у своїй праці «Етика Нікомаха» [1], де він детально описує своє розуміння моральності та її ролі в людському житті. У цій праці Аристотель досліджує питання про те, які риси характеру та які дії є моральною поведінкою, та розглядає питання про те, як моральні цінності пов'язані зі щастям та добробутом людини. Він також розглядає різні типи дружби та їх зв'язок з моральністю, а також досліджує питання про те, як людина може досягти морального досконалості. «Етика Нікомаха» є однією з найважливіших праць Аристотеля і досі вважається класичним твором з етики та моралі [1].

Отже, ми розглядаємо мораль як основу людських відносин, оскільки мораль є важливим фактором, що впливає на наші відносини з іншими людьми. Розуміння моральних цінностей та моральної поведінки може допомогти покращити якість наших взаємин з іншими людьми та побудувати більш гармонійне та етичне суспільство. Крім того, дослідження моралі є важливим в контексті розвитку нашої особистості та підвищення нашої моральної свідомості. Це може допомогти нам бути кращими людьми, кращими громадянами та кращими учасниками суспільства.

Також, розгляд моралі як основи людських відносин є важливим в контексті різноманітних етичних проблем, з якими ми можемо стикнутися у нашому житті, таких як моральна відповідальність, моральна дилема, моральні норми тощо. Вивчення моралі може допомогти нам зрозуміти ці проблеми та знайти етично обґрунтовані вирішення. Орієнтуючи людину на досягнення ідеалу, мораль не вимагає від неї ігнорування і тим більше заперечення реальності, а навпаки, зобов'язує в рішеннях та вчинках брати цю реальність до уваги. Зважати на реальність означає, зокрема, співвідносити свої рішення та вчинки з конкретними обставинами та залученими до них певними людьми – з їх потребами та інтересами, продумувати можливі наслідки власних рішень та вчинків не лише для себе, але й для інших. Моральний суб'єкт несе відповідальність не тільки за виконання норми, але ще більшою мірою – за доречність її здійснення у конкретних обставинах та за ті наслідки, якими її втілення обернеться.

Найбільшою мірою сказане стосується ситуації вимушеного вибору меншого зла. Тут самозабутнє дотримання норми, яка може вважатися основною в моралі, що задає її сенс та визначає моральну гідність людини, її статус як моральний суб'єкт, обертається нерозв'язними моральними протиріччями. Бездоганність морального суб'єкта щодо такої норми неминуче виявляється скомпрометованою, бо її «чисте» виконання у цих обставинах неможливе. Підтвердженням тому служить сюжет, що обговорюється в літературі з давніх-давен і розглянутий Іммануїлом Кантом в есе «Про уявне право брехати з людинолюбства». Кант використовує його

як приклад з метою показати, що в жодній навіть найдраматичнішій ситуації порушення фундаментальної, з його точки зору моральної заборони на брехню, не припустимо і нічим не може бути виправдано. Проте аналіз сюжету відкриває інше, а саме – дотримання моральної вимоги щодо однієї особи тут виявляється можливим виключно трагічною ціною її порушення щодо іншої людини. Даючи правдиву відповідь зловмиснику, очевидному вбивці, за кантівським прикладом, на пряме запитання про місцезнаходження друга, з яким той очевидно має намір розправитися, домогосподар, порушує заборону на брехню щодо друга, оскільки надав йому у своїй оселі притулок від цього саме зловмисника і тим самим пообіцяв захист. Виконання обіцянок Кант розглядає як різновид обов'язку правдивості. Мінімальна ціна, яку домогосподар має заплатити за дотримання норми «не брешти» щодо зловмисника – порушення цієї норми щодо друга. Аналогічно, виконуючи цю обіцянку, домогосподар порушує обов'язок правдивості щодо зловмисника. У будь-якому разі в цій ситуації фундаментальна заборона на брехню не може не виявитися зневаженою. Навіть якщо визнати цю заборону фундаментальною в тому сенсі, що вона не стоїть у ряді інших моральних вимог, а підноситься над ними, є безумовно пріоритетною, самою умовою моральності, то моральний суб'єкт, позбавлений необхідності вибору між виконанням цієї заборони та інших вимог (у даному випадку – вимоги перешкоджати заподіяння зла конкретному іншому), не може бути позбавлений необхідності прийняти рішення, щодо кого саме – друга чи зловмисника – необхідно дотримуватися заборони і щодо кого саме його можна порушити.

Зв'язок морального суб'єкта здійснюється з іншими як на метафізичному, так і на «феноменальному» рівні, його вкоріненість насправді розширює сферу моральної відповідальності й істотно ускладнює вирішення моральних завдань, а деяких ситуаціях робить його безвихідно драматичним. Будь-які рішення у таких ситуаціях не можуть бути бездоганними з моральної точки зору. Але мораль і вимагає здійснення бездоганних вчинків. Вона вимагає реалізацію вчинків, найкращих і найдоречніших для даного суб'єкта у даних обставинах – таких, які спрямовані зрештою утвердження згоди між людьми у міжособистісному, соціальному, культурному і загальнолюдському планах.

Мораль як основа міжлюдських відносин є дуже важливою темою, яка досліджується багатьма філософами, психологами та соціологами. Моральність визначає норми поведінки та спілкування людей у різних сферах життя та виконує ряд функцій, таких як визначення спільної мети та сенсу життя, регулювання відносин між людьми, підтримка соціальної стабільності, захист особистих інтересів та колективне благополуччя.

Зважаючи на все вищевикладене можна підсумувати, що мораль є необхідним елементом людських взаємовідносин, адже вона визначає, як ми повинні поводитися один з іншим, а також як забезпечити нашу взаємодію в

гармонії та згоді. Будучи актуальною в усі часи, тема моралі завжди буде підлягати подальшому дослідженню та обговоренню, зокрема в контексті сучасного суспільства і його викликів.

Список літератури:

1. Арістотель Нікомахова етика. Переклав з давньогрецької Віктор Ставнюк. К : «Аквілон-Плюс», 2002. – 480 с.
2. Євхутіч І. М. Мораль і право в системі соціальних уявлень та їх місце й роль у діяльності Національної поліції України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 212 с.
3. Ісаєв В. Д., Левченко В. В. Естетика та етика Григорія Сковороди: Минуле та сучасне. К ; Луганськ: Світлиця, 2007. – 152 с.
4. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. 2-е вид. К : Майстерня Білецьких, 2008. – 256 с.
5. Рогожа М.М. Специфіка моралі доби плинної сучасності. Українські культурологічні студії. Культурологія. – 2019. – №1(4). – С. 24-35.
6. Ушкалов Л. Григорій Сковорода. Повна академічна збірка творів. Х : Майдан, 2011. – 1398 с.
7. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей. Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України. Уклад: Ю.Ж. Шайгородський, К.П. Меркотан. К : Укр. центр політ. менеджменту, 2007. – С. 5-20.

Pokotilova Maryna. MORALITY AS THE BASIS OF INTERHUMAN RELATIONS.

Moral principles are an important component of human life and interaction between people. Moral principles and values determine how we should behave in relation to other people, how we should resolve moral dilemmas, and what actions are morally right or wrong. Moral principles are the basis of social justice and equality, and they play an important role in the fight against discrimination and violence. These theses show that morality acts as an integral part of society, aimed at regulating people's behavior and ensuring harmony and justice. Theses focus attention on the importance of moral education and the development of moral qualities in society, especially among the younger generation.

Keywords: morality, values, society, spirituality, norms of behavior.

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ МІЖСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ СЕРЕД МОЛОДІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Олександра Слюсаренко,

студентка 1 курсу, Навчально-науковий інститут морського права та менеджменту,

*Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

*науковий керівник – Ірина Бринза,
к. психол. н., доцент кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація. У повідомленні подано аналіз результатів пілотажного дослідження, спрямованого на вивчення довіри як специфічного суб'єктивного феномену. Досліджувались особливості прояву довіри у відносинах і в стосунках з людиною, а саме: тією, якій молодь довіряє найбільше, і тією, довіра якої не виправдана. З'ясовано, що більшість обстежених курсантів схильні довіряти, менша частка – ні. Виявлені специфічні та загальновікові закономірності міжособистісної довіри. Наголошена важливість подальшого дослідження феномену міжособистісної довіри серед студентської молоді.

Ключові слова: міжособистісна довіра, молодь студентського типу, специфічні та загальновікові закономірності.

Соціальні виклики, що торкнулися нашої країни (революції, реформи, економічні, політичні кризи, пандемія, війна та інше) посилюють не лише інтегративні явища в суспільстві, але й дезінтегративні. Останні провокують поширення автономії особистості, збільшують роз'єднаність у житті людей, призводять до соціального відчуження одних від інших, до переживання самотності, відсутності взаєморозуміння, безсилля змінити що-небудь.

За останній час збільшується число людей, які сумніваються у всьому – політиці, роботі, сім'ї, моралі, але, що найгірше, ці люди думають, що такий стан є нормальним. На цій основі формуються жорстокість, агресивність, неприйняття один одного, відстороненість і байдужість до долі інших людей. В сукупності всього сказаного, можна зазначити, що спостерігається все більший ступінь втрати довіри до інших людей, а разом з цим стираються такі моральні ідеали, як взаємодопомога, підтримка, добросусідство.

В зв'язку з цією проблемою довіри в психології приділяється все більша увага. Узагальнення наукових досліджень, що розкривають проблему довіри показало, що з початку найбільш розробленими були соціологічні уявлення про довіру (С. Айзенштадт, Б. Барбер, У. Бек, Д. Гамбетта, П. Бурдье, Э. Гідденс, Дж. Колеман, Н. Луман, А. Селігмен, Л. Ронінгер, Р. Хардін Ф. Фукуяма та інші), пізніше перевагу отримали психологи (І. Дюркгейм, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Ронігер, Е. Фромм, Е. Шостром, Ш. Ейзенштадт, Е. Еріксон та

інші). Однак, і сьогодні ще не існує єдиного визначення для даного феномена, який кожним автором трактується по-різному.

Антоненко І. відмічає, що в будь-якій області суспільного буття є в наявності той аспект взаємин між людьми, який може бути виражений в категорії довіри (недовіри), що проявляється окремим індивідом, групою або суспільством в цілому до іншої особи, групи, того чи іншого соціального явища. Тому, за його розумінням, довіра є тотальною емпіричною категорією, яка вимагає своєї адекватної теоретичної експлікації як суттєвої характеристики функціонування соціального організму, без якої пояснення суспільства буде неповним [1].

Левицькі Р. визначає довіру як специфічний суб'єктний феномен, сутність якого полягає в певному відношенні суб'єкта до іншого об'єкта або фрагментам світу, що полягає в переживанні актуальної значущості і апіорної безпеки цих об'єктів або фрагментів світу для людини [5].

Якщо людина не вміє довіряти, їй важко створити близькі стосунки з людьми. Вона ризикує потрапити в зачароване коло ізолюваності: чим менше вона довіряє, тим менше у неї друзів. Чим менше у неї друзів, тим бідніші її відносини, тим менше вона довіряє іншим. Такій людині здається, що вона не здатна дружити і любити, що вона якась не така і, що оточення її не прийме. При зверненні до людей у неї швидше проявиться потреба в самозахисті, ніж в довірі та відкритості [2].

Більшість психологів наполягають на тому, що довірі не можна навчитися, не можна нікого насильно змусити довіряти, її можна тільки сформувати. Довіра, з одного боку, є результатом взаємодії, з іншого – вона сама виступає незмінним чинником соціальної взаємодії, в процесі якого вона отримує постійний розвиток і впливає на всі інші сторони цієї взаємодії [1, 2, 3, 4 та інші].

Тому, наш інтерес до проблеми довіри продиктовано вивченням особливостей у прояві міжособистісної довіри серед молоді студентського віку.

В дослідженні прийняли участь курсанти Національного університету «Одеська морська академія» у кількості 90 осіб. Для діагностики довіри як латентної змінної була застосована методика міжособистісної довіри за Р. Левицькі, М. Стівенсона і Б. Банкера [4, 5].

Методика оцінює показники трьох компонентів довіри у відносинах з людиною, якій довіряють найбільше, і в стосунках з людиною, довіра якої не виправдана. Такий прийом дозволяє оцінювати поряд з відносинами довіри також і відносини недовіри особистості. В даному опитувальнику використовується наступний прийом оцінки особливостей довіри і недовіри особистості – через аналіз взаємовідносин з конкретними людьми, яким особистість довіряє і не довіряє найбільше респонденти оцінюють вираженість певних характеристик в своїх відносинах з певними людьми. Також, методика відображає три основні складові міжособистісної довіри: ДР – довіра, заснована на розрахунку («Ця людина робить те, що вона обіцяла»; «Я чув від інших людей про її добру репутацію»), ДЗ – довіра, заснована на знанні («У мене

великий досвід спілкування з цією людиною»; «Мені здається, що я добре її знаю»), ДТ – довіра, заснована на тотожності («У нас з нею спільні інтереси»; «У нас загальні життєві цінності»).

Результати розподілу показників міжособистісної довіри представлені у вигляді діаграми на рис. 1.

Як ми бачимо з рисунку діаграми, 64,7% опитаних курсантів схильні довіряти оточуючим і тільки 35,5% випадків – не довіряти. За результатами очевидно, що курсанти однаково високо оцінили свою довіру до людини, якій довіряють, це продемонстровано за всіма показниками опитувальника, серед яких: ДР (довіра по розрахунку), ДЗ (довіра, заснована на знанні); ДТ (довіра, заснована на тотожності). Нижчі результати отримані за показниками недовіри. У опитаних курсантів виявлено, що з людьми, яким вони не довіряють, значно більше критичних знань про них (ДР, ДЗ) і менше спільних інтересів з людьми, які не виправдали їх довіру (ДТ).

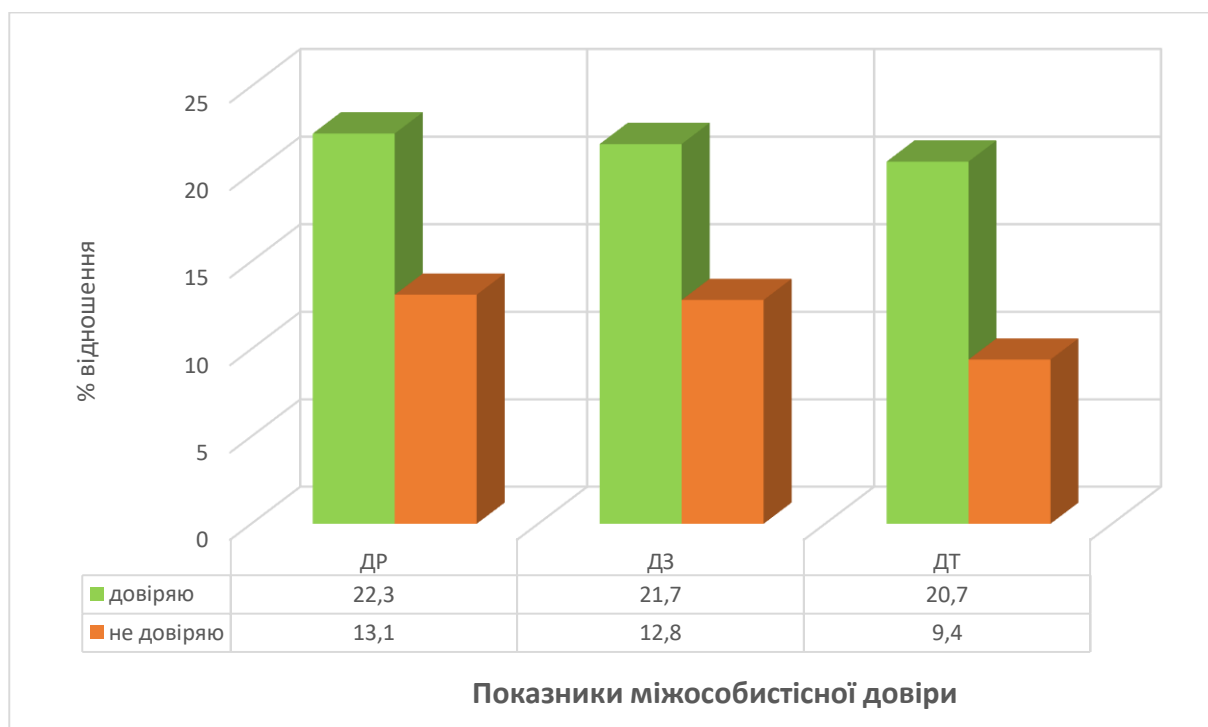

Рис. 1. Діаграма розподілу показників міжособистісної довіри

Примітка: 1) рівень довіри: довіряю – не довіряю; 2) показники міжособистісної довіри/недовіри: ДР – довіра за розрахунком, ДЗ – довіра, заснована на знанні; ДТ – довіра, заснована на тотожності.

Як свідчить рисунок діаграми, різниця оцінок за шкалами наочно демонструє вікові закономірності розвитку рівня довіри курсантів, представників сучасної молоді, до оточуючого кола людей, серед яких є близькі, друзі, викладачі та інші агенти соціального впливу. Більшість з молоді в студентські роки тільки пізнає світ, навчається міжособистісним стосункам, отримує навички комунікації. В цьому віці сутність міжособистісної довіри має глибоко психологічну природу і є основою як для стосунків між людьми, самим з собою, так і для взаємодії людини зі світом в цілому.

Також необхідно зазначити, що результати методики, яку ми використовували у дослідженні, не можуть претендувати на остаточний діагноз, оскільки стосунки з конкретними людьми відрізняються неповторністю і своєрідністю, які не завжди можна інтерпретувати як стійкі. Крім того, більшість людей, що оточують курсантів, не може бути віднесена до двох розглянутих категорій (людина, якій довіряють, і людина, якій не довіряють з найбільшою мірою).

Дане пілотажне дослідження продемонструвало загальновікові закономірності та важливість подальшого дослідження феномену міжособистісної довіри серед студентської молоді. Тому, в подальшому нашому дослідженні для більш точного і надійного прогнозування особливостей довірчих відносин у професійній, дружній та інших сферах життя молоді, ми залучатиме ще декілька психометрично ефективних методик.

Список літератури:

1. Антоненко І.В. Довіра: поняття, генезис, структура. /І.В. Антоненко // Укр. Новго. 2015. - Т.9. №2. С. 34-44.
2. Астаніна Н.Б. Розвиток уявлень про довіру як про психологічний феномен в зарубіжній науці /Н.Б. Астаніна // Укр. КДУ. 2010. -Т.16. №1. С. 139-143.
3. Бендюков М.А. Розуміння феномена довіри у вітчизняній психології /М.А. Бендюков, С.І. Кедич // Навчальні записки, 2016. - Т.11. №2. С. 84-91.
4. Біліченко Е.Н. Довіра до себе як фактор самоактуалізації особистості / Е.Н. Біліченко // Теорія і практика суспільного розвитку. 2012. №9. С. 92-94.
5. Lewicicky R. J., Stetevenson M., Bunker B. B. The three components of interpersonal trust: instrument development and differences across relationships. //Ohio: WPS, 1997. P. 77

Slyusarenko Oleksandra. THE SPECIFICITY OF THE MANIFESTATION OF INTERPERSONAL TRUST AMONG YOUTH OF STUDENT AGE.

The report presents an analysis of the results of a pilot study aimed at studying trust as a specific subjective phenomenon. Peculiarities of the manifestation of trust in relationships and in relationships with a person were studied, namely: the one whom young people trust the most, and the one whose trust is not justified. It was found that the majority of the examined cadets are inclined to trust, a smaller share is not. Specific and general age patterns of interpersonal trust were revealed. The importance of further research into the phenomenon of interpersonal trust among student youth is emphasized.

Keywords: *interpersonal trust, student-type youth, specific and general age-specific patterns.*

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕБ-КВЕСТУ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗВО

Інесса Фоміна,

*к.пед.н., доцент кафедри українознавства,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)*

Анотація. У тезах розглянуто особливості технології веб-квесту як важливого процесу впровадження інноваційних засобів, що забезпечують появу нового покоління студентів, котрі швидко адаптуються в сучасному соціумі. Використання у навчальному процесі веб-квесту забезпечує студенту вміння швидко знаходити інформацію, аналізувати її й об'єктивно оцінювати власні досягнення, набувати досвіду пошукової діяльності, розкривати свій креативний потенціал і критичне мислення, робити висновки та формувати власну точку зору. При цьому технологія веб-квесту спрямована на розвиток навичок публічних виступів студента.

Ключові слова. Веб-квест, веб-квест технологія, Інтернет, інформаційний простір, навчальний процес.

Сучасна вища освіта знаходиться в пошуках інноваційних методів і прийомів навчання, які повинні базуватися на новітніх інформаційних технологіях. Модернізація сучасної української освіти має опиратися на європейський досвід та вміння ефективно використовувати мультимедійні, віртуальні, електронні, телекомунікаційні засоби навчання, орієнтуватися в сучасних інформаційних просторах, що виводить процес навчання на новий рівень. Новітні інформаційні технології формують в першу чергу активну мобільну особистість, яка спроможна критично оцінювати та опрацьовувати різноманітні інформаційні потоки, сервісні мережі Інтернету. Впровадження інноваційних засобів в навчальний процес забезпечує появу нового покоління студентів, які швидко адаптуються в сучасному соціумі.

Однією з таких дієвих технологій швидкого пошуку, аналізу, систематизації та вирішення певних завдань є методика веб-квесту. Необхідно зазначити, що методика веб-квесту сприяє не лише вмінню швидко знаходити інформацію, аналізувати її, а й об'єктивно оцінювати власні досягнення.

Термін веб-квест (від англійського web-quest, пошук в павутині) – це процес пошуку інформації на задану тему в інформаційному просторі. Педагогіка розглядає веб-квест як проблемне завдання з елементами гри, як проект з обов'язковим використанням Інтернет-ресурсів.

Застосування та впровадження веб-квесту у процеси навчання є основним завданням інформаційної технології. Самостійний пошук інформації в Інтернеті, який стимулює студента не лише на добір і систематизацію матеріалу, а й керує його власною діяльністю, розширює

кругозір, дозволяє швидко опрацювати велику за обсягом інформацію та подальшу її презентацію. Веб-квест – це проект організації дослідницької діяльності студента із запропонованої теми, працюючи над яким, студент добирає, аналізує, узагальнює інформацію, набуває досвіду пошукової діяльності, розкриває свій креативний потенціал і критичне мислення, робить висновки, формує власну точку зору [2].

Головним у впровадженні технології веб-квесту є доступ до Інтернету, через ресурси якого відбувається пізнавальна, дослідницька діяльність студента.

Технологія веб-квесту спрямована на розвиток навичок публічних виступів студента.

Отже, технологія веб-квесту – це прийоми організації та сукупність методів дослідницької діяльності студента, це пошук, систематизація, аналіз, власні висновки, які робить студент з практичною метою.

Список літератури:

1. Сокол І.М. «Веб-квест» як інноваційний метод формування творчої особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prezi.com/tf7lzsyfhd09/presentation>.
2. Фоміна І. Л., Думанська Л.Б. Технології веб-квесту у процесі формування мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. С. 114-118.

Fomina Inessa. IMPLEMENTATION OF WEB QUEST TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A UNIVERSITY.

The theses discusses the features of web-quest technology as an important process of introducing innovative tools that ensure the emergence of a new generation of students who quickly adapt to modern society. The use of web-quests in the educational process provides students with the opportunity to quickly find information, to analyze it and objectively evaluate their own achievements, to gain experience in search activities, to reveal their creativity and critical thinking, to draw conclusions and form their own point of view. At the same time, the web-quest technology is aimed at developing students' public speaking skills.

Key words: Web-quest, web-quest technology, Internet, information space, educational process.

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ ТА КУЛЬТУРА В СТВОРЮВАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ ВИКЛАДАННЯ

Олена Шевчук,

к. філос. н., доцент кафедри філософії,
Національний університет Одеська морська академія
(м. Одеса, Україна)

Анотація. Досліджуються питання взаємодії філософії та культури, зокрема української філософської думки та національної культури; стверджується потреба впровадження трансдисциплінарного підходу до викладання філософсько-культурологічних дисциплін; вказується на творчий, багатоаспектний, відкритий і цілісний характер сформованого таким чином світобачення у здобувачів освіти. В якості провідного концепту використовується ідея «створювального людинознавства».

Ключові слова: українська філософія, національна культура, освіта, трансдисциплінарність, «створювальне людинознавство».

Складну взаємодію філософії в історичній динаміці культури важко викласти стисло в кількох тезах. З одного боку, філософію можна визначити як «душу культуру» (Цицерон), з іншого, вона є «культурою мислення», тобто в свою чергу сама є здобутком культури, досягнень людського мислення, глибини та логіки розуміння сутності буття, людини та (!) культури (виступає як філософія культури). Для нас тут важливо звернути увагу на те, що, незважаючи на свою тисячолітню історію, філософія є досить пізнім продуктом культури. Для виникнення у тій чи іншій національній культурі власної філософії потрібен високий рівень літератури та мистецтва, релігійної та політичної думки, освіти та науки. Тому вона завжди пов'язана з історією, передбачає безперервність морального, інтелектуального, духовного життя людини, суспільства та людства. З цього випливає, що культура, як і філософія, є формою діалогу, спілкування між поколіннями, народами, епохами в часі та просторі. Крім цього справжнє філософствування залежить від певних соціально-культурних умов (наприклад від ступеню свободи в суспільстві). «Здатність людини бути носієм культури, тобто розуміти її і діяти в ім'я її, залежить від того, якою мірою вона є одночасно мислячою і вільною істотою. Культура передбачає наявність вільних людей, бо тільки вони можуть виробляти та втілювати у життя її принципи» [1].

Все це має безпосереднє відношення до української філософії та культури, дозволяє по новому подивитися на їх зв'язок, розглянути їх в практиці викладання як цілісне предметне поле. Так, національно-культурна ідентичність української філософії у баченні Вілена Горського [2] ставить під сумнів просвітницьке тлумачення історії філософської думки як безособистісного процесу. Він бачить її завдання не стільки в пошуках в цій історії гуманного сенсу через «індивідуалізацію», скільки в творчих особистих здобутках. Зрештою, як наполягав М. Мамардашвілі, йдеться про увиразнення етичної, людинотвірної вартості думки, її прямого стосунку до людської гідності, з'ясування своєрідності суб'єкта філософування у певній національній культурі з

притаманним йому особливим типом мислення [3, с. 21]. Адже в культурологічному ключі філософську думку минулого розглядають у контексті історії національної культури. При цьому з'ясовується, яке місце посідає філософія в системі національної культури. Під цим кутом зору В.Горський бачить у філософії самосвідомість культури, узагальнений вираз духу нації, втіленого в культурі.

Можна стверджувати, що перехід до трансдисциплінарності у викладанні курсів «Історія та культура України» і «Філософія» є органічним та виправданим, а також цілісним і багатомірним, творчим і створювальним. В. Горський навіть у своїх підручниках, серед яких, до речі, перший підручник з історії української філософії, пропонував формат пошукової, відкритої думки, даючи простір та поштовх для подальших роздумів. Тож концепт «створювального людинознавства» цілком втілює провідні ідеї викладання курсів і культури, і філософії. Оскільки через створювальні зусилля відбувається духовне становлення особи, її самореалізація і саморозвиток, логічна розглянути проблему філософської творчості як мистецтва бути Людиною в сучасних реаліях, де загальнолюдські виклики (глобалізація та зміна клімату, цифровізація та нові технології, тощо...) стикаються з переживаннями екзистенційної для буття України війни.

Своєрідною рятівною ідеєю виживання в сучасному глобалізованому рухливому непередбачуваному світі є для України її українська мрія [4]. Сьогодні звісно вона одна на всіх. Так на практичних заняттях з курсу «Історія та культура України» курсанти 1 курсу ННІАтаЕ поділилися своїми сподіваннями. Ось лише кілька найбільш яскравих прикладів. О. Герман розповів про свої поетичні спроби та участь у книжки-збірнику «Мрії про Україну» за матеріалами конкурсу дитячих творчих робіт (віршів та малюнків); курсант Д. Шварцман – про зйомки кліпу про випускний під час війни: «Мрії, обпалені війною», в якому він приймав участь. Ідея ролика була у протипоставленні «світу мира» і «світу війни». Зворушливі кадри випускного вальсу на фоні Оперного театру з радісними посмішками у вишуканому бальному вбранні чергуються у кліпі з кадрами на фоні зруйнованих після обстрілів домівок, де учні вже одягнені у військову форму, а на обличчях передчасна доросла серйозність. В такий спосіб вчорашні одеські школярі показали всьому світу силу мрії та непохитність духу української молоді, яка тільки лише закінчила школу, та вже опинилась перед потворним «обличчям» війни, її рішучість та віру в перемогу.

Розмірковуючи про людиностворювальну освіту та «створювальне людинознавство», ми звернулися до філософії історико-культурного знання з його потужним потенціалом національної традиції застосування практик рефлексії та самоаналізу, занурення в свій внутрішній світ та пошуків власного щастя через свободу саморозкриття (Г. С. Сковорода).

Список літератури:

1.Швейцер А. Культура і етика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psylib.org.ua/books/shvei01/index.htm>.

2. Лисий І. Я. Національно-культурна ідентичність української філософії у баченні Вілена Горського / Іван Лисий // Вілен Горський: дотики, смисли, споглядання / [за ред. М. Ткачук ; упоряд. : М. Ткачук, Л. Архипова ; рец. :

І. Бондаревська, О. Гомілко] ; Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". К.: [Аграр Медіа Груп], 2011. С. 97 –118.

3. Горський В. Філософія в українській культурі. К.: Центр практичної філософії, 2001, 236 с.

4. Зубрицька М. Туристом у культурі бути не можна. City society. 2006. Ч. 10.

Shevchuk Olena. UKRAINIAN PHILOSOPHY AND CULTURE IN CREATIVE TEACHING PRACTICES.

Issues of the interaction of philosophy and culture are investigated, in particular, Ukrainian philosophical thought and national culture; the need to introduce a transdisciplinary approach to the teaching of philosophical and cultural disciplines is asserted; it's pointed to the creative, multifaceted, open and integral nature of the worldview formed in this way among the students of education. The ideas of "creative humanities" are used as a leading concept.

Keywords: Ukrainian philosophy, national culture, education, transdisciplinarity, "creative humanities".

ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ ЯК ЗДАТНІСТЬ ДО САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА САМОРОЗВИТКУ В МОРСЬКІЙ ПРОФЕСІЇ

Ірина Бринза

к.психол.н., доцент кафедри філософії

Національний університет Одеська морська академія

(м. Одеса, Україна)

Анотація. У повідомленні подано результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення специфіки психологічного благополуччя, як критерію самозбереження та розвитку особистості в подоланні професійного вигоряння моряками. Виявлена специфіка переживання психологічного благополуччя/неблагополуччя у моряків з різними рівнями професійного вигоряння, надана психологічна характеристика.

Ключові слова: вигоряння, благополуччя, самозбереження, саморозвиток, морська професія.

Професійне вигоряння - синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і веде до виснаження емоційно-енергійних та особистісних ресурсів працюючої людини (суб'єкта діяльності). Це складний, багатоплановий конструкт, що складається з низки негативних психологічних переживань, викликаних тривалими і інтенсивними, емоційно насиченими чи когнітивно складними міжособистісними комунікаціями [1]. Найбільш характерним є прояв цього синдрому у представників професій, що належать до екстремальних професій, морській у тому числі [5]. Вигоряння – результат

невідповідності між особистістю та роботою. Синдром вигорання призводить до психічного та фізичного неблагополуччя, втрати задоволеності якістю життя, втрати сенсу життя та професійної діяльності.

На актуальність проблеми вигорання вказує високий інтерес дослідників, що вивчають причини і наслідки вигорання (Й. Голд, І. Фридман, Б. Фарбер, Г. Дженет та ін.) і розробляючих відповідний психодіагностичний інструментарій (С. Сейдман, Дж. Сагер, Д. Чикон, Р. Корф та ін.), впровадження заходу профілактики вигорання (Л. Томпсон, Л. Бредлі, Г. Пар та ін.).

Проблемі вивчення питання психологічного благополуччя присвячені праці авторів, серед яких: Дж. Бюдженталь, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Ріфф, К. Роджерс, Е. Фромм, М. Ягода та ін. З позиції даних вчених, психологічне благополуччя розглядається, як повнота самореалізації людини в конкретних життєвих умовах і обставинах, знаходження творчого синтезу між відповідністю запитам соціального оточення і розвитком власної індивідуальності.

Отже, проблема вигорання тісно пов'язана з питаннями психологічного благополуччя, збереження здоров'я людини, як психічного, так і соматичного.

Здоров'я людини в даний час розглядається як здатність до самозбереження та саморозвитку: здатність пристосовуватися до середовища та своїх власних можливостей, збільшувати тривалість повноцінної життєдіяльності, покращувати можливості, властивості та здібності свого організму, а також якість життя та довкілля, виробляти, підтримувати та зберігати собі подібних, а також культурні, духовні та матеріальні цінності. В даний час у світовому співтоваристві визначається стратегія збереження здоров'я, заснована на ідеї відповідального ставлення людини за своє здоров'я перед суспільством та суспільства перед людиною. Однак бажати здоров'я та мати його – це не одне й теж. Для цього людина повинна культивувати, творити своє здоров'я, здоров'я навколишнього середовища (біологічного та соціального), в умовах якого він формується, і це є профілактикою вигорання.

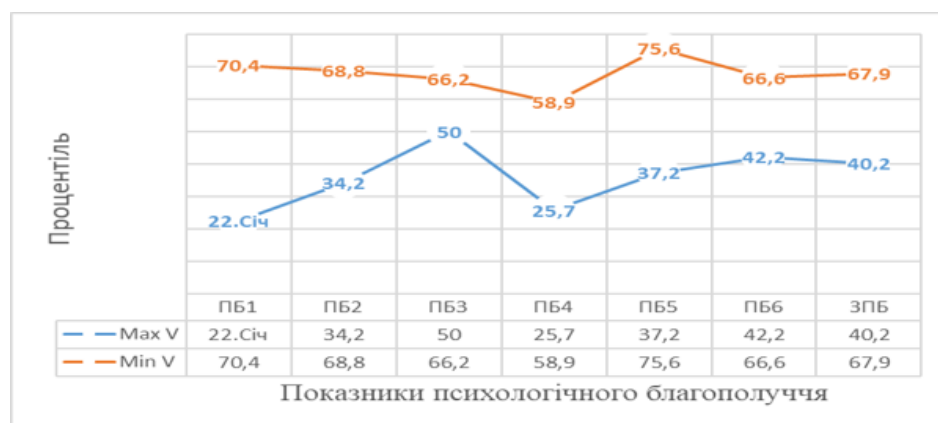
Подолання професійного вигорання вимагає від людини певної поведінки, вчинків, спрямованих на самопізнання, самовиховання, самоздійснення. Процес саморозвитку людини, прагнення самовдосконалення і самореалізації представляють особливу цінність власними силами. З наявністю вираженого прагнення та здатності до саморозвитку пов'язана і успішність людини як суб'єкта професійної діяльності, досягнення ним професійного успіху, а також його професійне та фізичне довголіття [2].

Тому, актуальність та дискусійність цього питання і зумовили вибір напрямку емпіричного дослідження, а саме вивчення специфіки психологічного благополуччя моряків з різними рівнями професійного вигорання. Для діагностики професійного вигорання обрано «Тест-

опитувальник професійного вигорання MBI» Маслача і Джексона [3], для оцінки благополуччя «Шкала психологічного благополуччя Ріфф» у адаптації Т. Фесенко і співавторів [4].

Емпіричне дослідження проводилося на базі Національного університету «Одеська морська академія», Медичного Центру «Про Медикал Гарант» м. Одеса. Вибірку склали 60 курсантів і моряків у віці 21-55 років.

Для вивчення особливостей психологічного благополуччя та вигорання залучено метод «асів» і профілів. За методом «асів» виявлено дві вибірки моряків з відсутністю вигорання — група Min, в дану групу увійшло 30 осіб, і інша група з наявними ознаками вигорання — група Max, до неї потрапило 10 осіб. Результати обстеження психологічного благополуччя в вибірках

обстежених за професійним вигоранням подані у вигляді профілів на рис. 1.

Рис. 1. Профілі показників психологічного благополуччя в групах осіб з різним ступенем вигорання

Примітка умовних позначень показників психологічного благополуччя: ПБ1 - позитивні стосунки з оточуючими, ПБ2 - автономія, ПБ3 - управління середовищем, ПБ4 - особистісний ріст, ПБ5 - мета в житті, ПБ6 - самоприйняття, ЗПБ - загальний показник благополуччя.

Візуальний аналіз профілів і значення t-критерію Ст'юдента демонструють достовірні розбіжності ($p \leq 0.05$ і $p \leq 0.01$) практично за всіма значеннями шкал благополуччя, крім шкали ПБ3 - управління середовищем.

Для групи моряків з відсутністю вигорання характерне відчуття психологічного благополуччя, яке розкривається у позитивному відношенні до інших, вони задоволені та довірчі у відносинах з екіпажем, друзями; піклується про благополуччя близьких та колег; здатні співпереживати, допускають близькі стосунки; мають порозуміння про те, що людські відносини будуються на взаємних поступках. Благополучні моряки автономні, що проявляється в певної самостійності та незалежності, здатності протистояти спробам діяти за вказівками інших; в них розвинута поведінкова саморегуляції; здатні адекватно оцінювати себе відповідно до власних критеріїв. Вони спрямовані на особистісне зростання; реалізують себе, відкриті до нового досвіду; відчувають свій потенціал, змінюється відповідно до своїх знань і досягнень. В них, як правило, є мета в житті та

відчуття цілеспрямованості; вважають, що минуле і справжнє життя має сенс; мають наміри і цілі на все життя. Вони позитивно ставлення до себе, знають і сприймають себе, усвідомлюючи хороші і погані властивості свого характеру, позитивно оцінює своє минуле, відрізняються від інших глобальним самосприйняттям.

Для групи моряків з наявними ознаками вигорання притаманно відчуття неблагополуччя, що розкривається у негативних відносинах з іншими, що також проявляється в обмеженій кількості довірливих стосунків; складнощях бути відкритим, проявляти теплоту і піклуватися про інших; фрустрованості, а іноді і ізолюваності в міжособистісних взаєминах; не бажання йти на компроміси для підтримки важливих зв'язків з оточуючими. Такі моряки, як правило, не автономні залежить від думки і оцінки оточуючих; в прийнятті важливих рішень покладається на думку інших; піддається спробам оточуючих думати і діяти певним чином. Вони зазнають труднощі в управлінні оточенням, а саме, в організації повсякденної діяльності, відчують себе нездатними змінити або поліпшити обставини, що ускладнюються; позбавлені почуття контролю над тим, що відбувається навколо. Усвідомлюють відсутність власного розвитку, не відчують потреби у самореалізації, нудьгуються і не проявляють інтересу до життя, відчують, що нездатні встановлювати нові відносини або щось змінити в своєму житті. Неблагополучні моряки мають мало цілей і намірів, іноді не відчують сенсу в житті; не мають перспективи або переконання, що покращує зміст життя. Такі особи частіше незадоволені собою, розчаровані в собі, відчують дискомфорт по відношенню до своїх рис характеру, мають бажання бути тим, ким не є.

Отримані результати не вичерпують всіх аспектів досліджуваної проблеми, а лише відкривають нові, що пов'язані з вивченням подолання професійного вигорання у контексті розробки психокорекційних та розвивальних програми активації ресурсів самозбереження та саморозвитку моряків.

Список літератури:

1. Бегун-Трачук Л. О. (2020) Дослідження професійного та емоційного вигорання у психолого-педагогічній теорії та практиці. //Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. № 5. С. 128-133.
2. Бочарова С. П., Данилишина С.І. (2010) Особливості професійно – психологічної підготовки у системі навчання фахівців екстремальних професій //Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип.7 С. 63-70.
3. Карамушка Л.М., Зайчикова Т.В., Ковальчук О.С., Філатова О.Ф., Філь О.А. (2004) Комплекс методик для діагностики синдрому «професійного вигорання у вчителів К., 231 с.

4. Фетіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М..(2002) Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. Вид-во Інституту Психотерапії - 490 с.

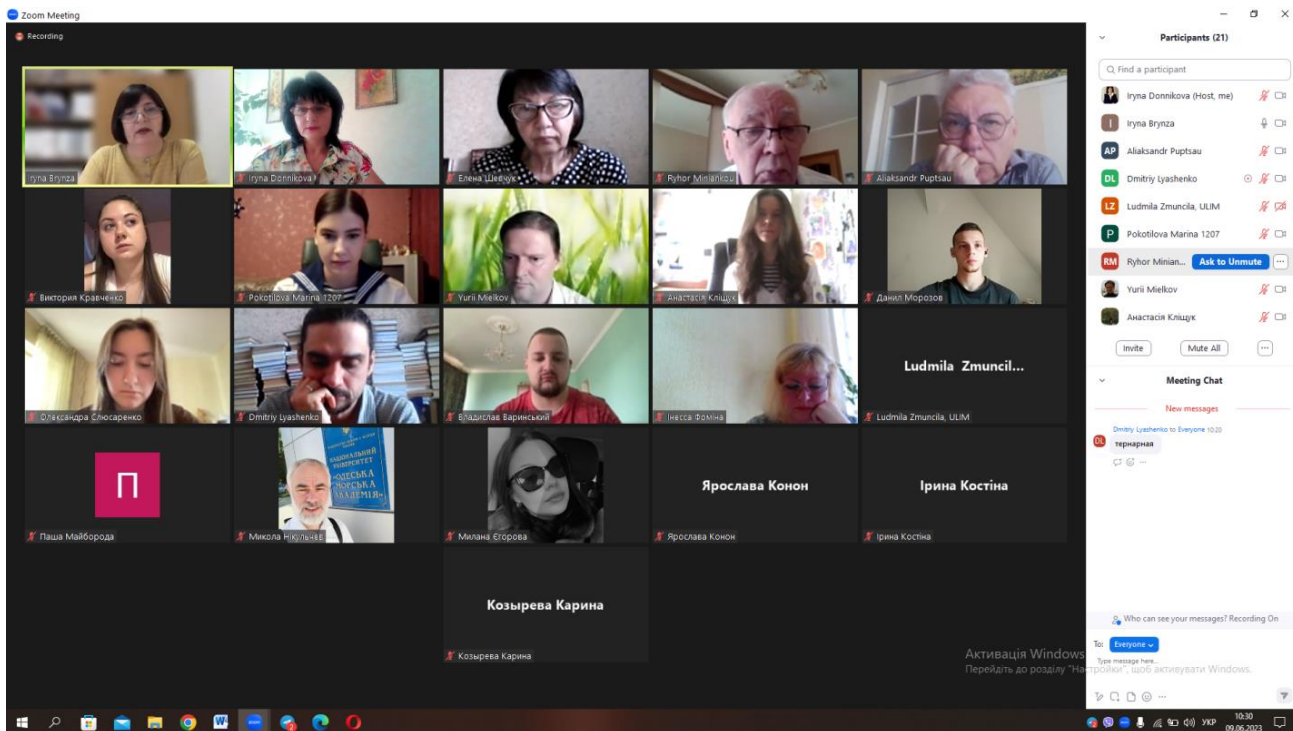
5. Шевченко Р., Єрмакова А. (2021). Взаємозв'язок синдрому емоційного вигорання з несприятливими умовами праці у робітників морського транспорту. Scientific collection «interconf»: Theory and practice of science: key aspects (november 7-8). С 56-61.

Brynza Iryna. OVERCOMING PROFESSIONAL BURNOUT AS A CAPABILITY FOR SELF-PRESERVATION AND SELF-DEVELOPMENT IN THE MARITIME PROFESSION

The report presents the results of an empirical study aimed at investigating the specifics of psychological well-being as a criterion for self-preservation and personal development in overcoming professional burnout among seafarers. The study reveals the distinct experiences of psychological well-being/unwellness among sailors with different levels of professional burnout, providing a psychological characterization.

Keywords: *burnout, well-being, self-preservation, self-development, maritime profession.*

ФОТОМАТЕРІАЛИ

Григорій Мінєнков

Олександр Пупцев

Юрій Мєлков

Виклики сьогодення

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

- ❖ Становлення створювального штучного інтелекту (generative AI)
- ❖ Листопад 2022: відкриття публічного доступу до ChatGPT
- ❖ Грудень 2022: МОН України презентувало програму трансформації «Освіта 4.0: український світанок»

Науково-освітні практики 3.0»

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

Створювальне знання за доби створювального AI

- Постнекласичний тип раціональності відкриває нові перспективи для людського знання та його взаємодії з технологіями ШІ
- ШІ не створює знання, а обробляє інформацію – як правило, швидше за людину
- Відкритість як специфічна риса людського буття та мислення, недосяжна для ШІ
- Деколонізація знання як його затвердження його поліпарадигмальності
- Ціннісно-моральнісний аспект знання: загроза походить не від ШІ, а від особливостей його використання як засобу для досягнення певних людських цілей
- Науково-освітні практики 4.0: AI-assisted відкрите, людиномірне, персоналізоване навчання

INNOVATE

LEAD

INSPIRE

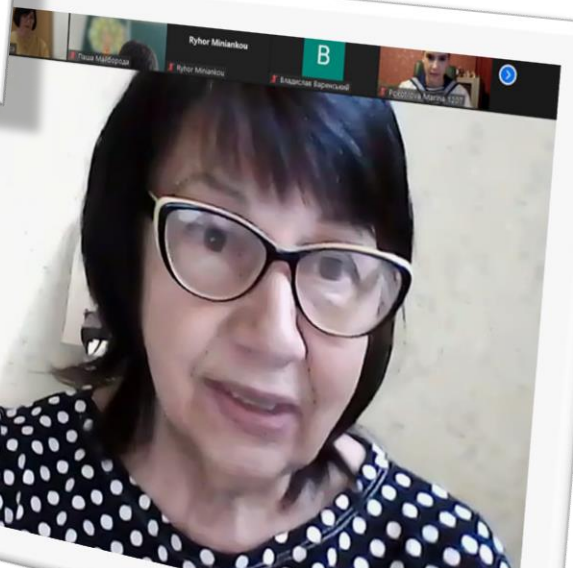
Ірина Доннікова

Людмила Змунчила

Ірина Бринза

Олена Шевчук

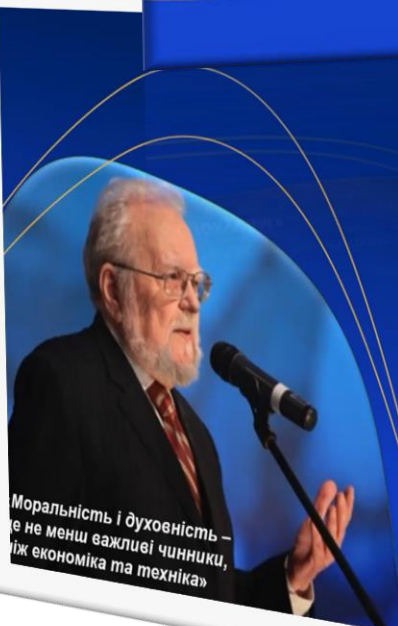
Покотілова Марина

«Мораль – це те, що робить людину дійсно великою, а не зовнішнє багатство чи підвладність життєвим спокусам»

Григорій Сковорода, український філософ, письменник та поет, був великим прихильником ідеї моральної чистоти та духовності. Він розглядав мораль як основу людських відносин, вважаючи, що тільки через дотримання моральних принципів можна забезпечити гармонійне функціонування суспільства та взаєморозуміння людьми.

У своїх творах, зокрема в «Розмові діда зі своїм зятем» та «Філософських бесідах», Г. Сковорода наголошує на тому, що моральність повинна бути основою взаємин між людьми, а злочинність та безморальність можуть привести до розбрату та руйнування суспільства.

Моральність і духовність – це не менш важливі чинники, ніж економіка та техніка»

Мирослав Попович, український філософ, культуролог, також був зацікавлений у моралі як основі людських відносин. У своїх працях він розглядав мораль як основу соціальної взаємодії, підкреслюючи, що моральні принципи повинні бути основою державної політики та культурного розвитку.

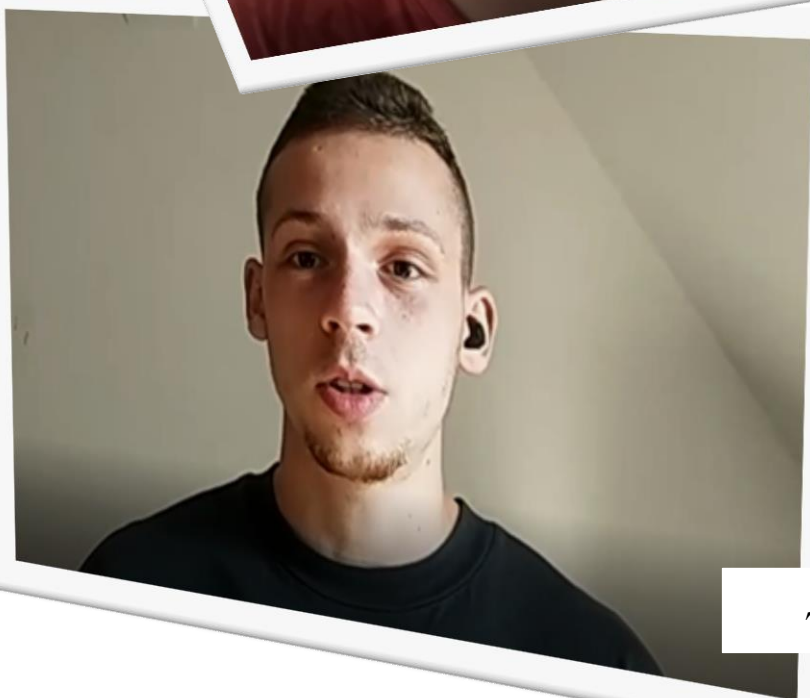
У своїх працях, зокрема в книзі «Державність і культура», Попович зазначав, що моральність має виступати основою не лише міжлюдських відносин, а також державної політики, оскільки тільки через дотримання моральних принципів можлива побудова суспільства та держави.

Дмитро Ляшенко

Владислав Варинський

Данило Морозов